

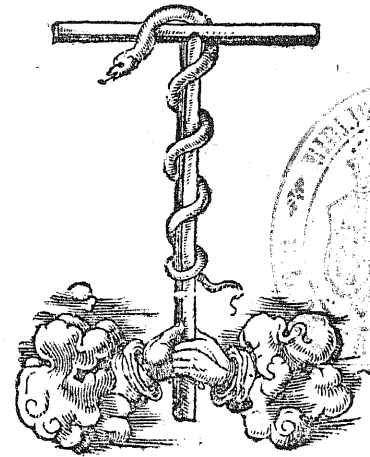
IOELIS
P^{ro}phetæ vaticinium.

ET
CHALDÆA EIVS PARAPHRASIS
*quatenus ab Hebræo differt, cum cōmentariis trium
Rab^ulorum Selomonis Iarhij, Abrahami Abben ez-
ra, et Auidis Kimhij.*

C. Genebrardo Benedi^{ct}. interprete.

*Auctarij loco enarratio eiusdem Interpretis è nostrorum
scriptis accessit.*

Ad Stbastianum Albaspineum episcopum Lemouicensem:



PARISIIS,
Apud Martinum Iuuenem, sub insigni D. Christophori,
è regione gymnasij Cameracensium.

1 5 6 3.

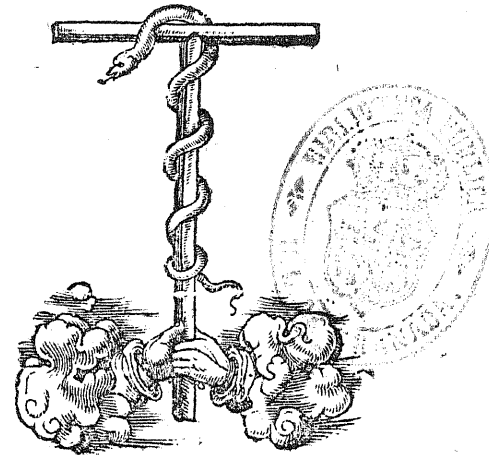
IOELIS
Prophetæ vaticinium.

ET
CHALDÆA EIVS PARAPHRASIS
quatenus ab Hebræo differt, cum cōmentariis trium
Rabbinorum Selomonis Iarhij, Abrahami Abben ez-
ra, Davidis Kimhij.

G. Genebrardo Benedict. interprete.

*His auctarij loco enarratio eiusdem Interpretis è nostrorum
scriptis accessit.*

Ad Sebastianum Albaspineum episcopum Lemouicensem.



PARISIIS,

Apud Martinum Iuuenem, sub insigni D. Christophori,
è regione gymnasij Cameracensium.

1 5 6 3.

3

SEBASTIANO ALBASPI-
neo Episcopo Lemouicēsi, abbati Mosace-
no, &c. G. Genebrardus Bened. S.

SUPERIORIBVS mensibus
ego fugitans diram pestis luem, quæ
Lutetiã Parisiorum latè peruaserat,
& te, præsul amplissime, aliquo offi-
cio demereri cupiens, ad Ioëlē, Chal-
daeos, Hebræosq; eius interpretes in
Latinum conuertendos animum adiunxi meum. Ex his e-
nim, quæ inter nos quotidie ultro citròque de te refereban-
tur, laborem illum tibi, qui diuina oracula libenter accipis,
non iniucūdum fore satis cōprehensum habebam. Eoq; ma-
gis, quòd vulgatam D. Hieronymi versionem, quoad lice-
ret per veritatem Hebraicam, à qua nō multum dissidere
ille solet, si res propius inspiciatur, potius retinere, q̄ de inte-
gro nouã condere eò cōstituerem, ut quisq; ad suæ antiquæ
æditionis interpretationem se vocari lataretur. Qua in re
clarissimum habui M. Antonij Flaminij doctiss. viri ex-
emplum, qui cū eloquentissimè psalmos cōuerrere potuis-
set: tamē paucis immutatis quæ corrupta erant, aut defen-
di nō poterāt, ad veterē Septuag. interpretū versionē, ve-
nerandæ antiquitatis studio, sua cōmentaria tēperare ma-
luit. Accedebat ex recēti memoria me in hunc plurima de-
promere posse, quæ nō ita pridē cum aliquot viris Hebræi-
cæ linguæ studiosis de superiore loco cōmunicauerã. Nam
quæ priuatis studiis, laboribus, vigiliis, atque etiã erudito-
rum hominū congressionibus cōsecutus sum, id verò lubēs

in apertū profero, nec nostris Christianæ ecclesiæ civib⁹, ad quos ad Christi agnitionem prouehendos, meas omnes cogitationes ardens cōtulerim, inuidere unquā soleo. Quare dum maiora molior (quāquam quid diuino vate maius dici possit, equidem nescio) lucubrationem hęc tua fortassis magnitudine inferiorem, sed tamen ecclesiastico pontifici accommodatissimam humanissimè accipies, & tui Gilberti studiis patrocinabere. Vale.

VITA IOELIS EX LIBRO IOACHIMI Perionij Bened. de vitis reb⁹que gestis prophetarum Dei: qui, Deo iuuante, aliquando edetur.

IOEL propheta, is, vt ait Epiphanius, Bethorius erat, ex tribu Rubenia, natus autem Phathuèle patre. Ex libro prophetiæ eius non cōstat, quo quib⁹ve regibus vaticinatus sit, aut vixerit. Hieronymus autem scribit eum vaticinatum esse iisdem regibus, quibus Osee, id est, Ozia, Ioatham, Achaz, & Ezechia: idemque vult omnia quæ prædixit, ad regnum Iudæ & Hierosolymam tantum, non ad Israëlem pertinere. Quamquam multa de aduentu Spiritus sancti ad Apostolos, vel Petro ipso interprete, dixit, multa de poenitentia, quam in suis Deus desiderat. In patria porrò honorificè, vt ait Epiphanius, sepultus est.

✻ IOEL PROPHETA

CVM COMMENTARIIS

Chald. & Hebraicis, interprete

G. Genebrardo.

1 Verbum domini quod Chald. Sermo propheticus à conspectu do-
factum est ad Ioël filiū Pha-
thuël. tanicus à conspectu do-
mini.

2 Audite hoc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ, Si factū est istud diebus vestris, aut diebus patrum vestrorum?

3 Hoc filius vestris narrate, & filij vestri filiis suis, & filij eorum generationi alteri.

Ioël vaticinatus est aduersum duas tribus, vt tota pro- *Auctariū.*
phetiæ series, maximè epilogus indicat: ac earum cladem, quā primū à rege Nabugdonozore, deinde ab eius militia principe Nabuzardane acceperunt, vt historia Re- *4. Reg. 24. &*
gum meminit, inuolucro locustarum variè narrat. Post- *25.*
eā vt morem prophetarum, qui acerba dulcibus tēperant, *2. Paral. 36.*
seruet: subiicit amplissimas promissiones de futuro Semine huiusque beneficio prædicit calamitates superiorum temporum cum summo rerum successu commutandas, mittendumque spiritum sanctū, qui animos populi agnitione dei illustret, & dilectione accendat. Denique non impunè laturos eos qui populum domini miserādis modis afflixerint. Qua occasione iudicium domini eleganter sub libri finem describitur.

1 Ad Ioël filium Phathuël.) filium Samuëlis prophete- *Selomo Ia-*

1. Reg. 8. *ta, qui inflexit deum oratione sua (Phatuël enim sonat flexidendum). Sunt qui putent prophetiam hanc pertinere ad illos annos septem, de quibus dixit Eliseus, Vocauit dominus famem, & veniet super terram annis septem. ac illi quidem in tempora Iorami Achabi filij inciderunt. Caterum in libro, qui inscribitur Lectiones magna, inueniuntur hæc verba: Ioël, Nahumus, & Habacuc fuerunt diebus Menassis.*

2 An factum est istud.) quod aliquantò post dicitur, Residuum erucæ absumpsit bruchus, & quæ sequuntur. *Abbè ezya* 1 Nullam rationem inire possumus, qua habeamus perspectam ætatem huius, * nec est filius Samuëlis iuxta simplicem scripturæ sensum. Scito autem prophetam omnem, qui commemorat nomen patris sui, nobilem ex illo fuisse, quòd si præterea auum habuerit clarum & celebre, utriusque mentionem facere, ut, verbum domini quod factum est ad Sephoniã filium Chusi, filij Gedalię, filij Amarię, filij Ezechia, quousque peruentum ad clarissimum, nempe Ezechiam regem.

2 Audite.) *Leuit. 11* Prophetæ hic vaticinatur de locusta quæ ventura erat perditam terram. Diebus quidem Mosis fuit genus locustæ unicū, sed nunc cum locusta eruca, bruchus, & robigo, tres videlicet locustarum species prohibita. Meminit verò seniorum, quia subiiciebat: Si factum est istud diebus vestris.

3 Hoc.) *Dauid Ki* Ex hoc versu intelligimus generationem seu ætatem non esse numerum notum.

1 Verbum domini, quod factum est ad Ioëlem.) *mhi.* Vates hic initio vaticinatur de locusta quam immissurus erat

erat Deus benedicendus in terram Israël ob ipsius scelera. Postea contexit prophetiam eorum, quæ futura sunt temporibus Christi. Sunt qui eum existiment prædicere quòd diebus Iorami filij Achabi futura sit fames in terra, ut dicitur. *4. Reg. 8. ver. 13* Et factum est, Vocauit dominus famem, quæ etiam venit in terram per septennium. Quatuor scilicet annis depopulata sunt terram quatuor locustarum genera, & tribus reliquis retenta sunt pluuia. Porro in * chronologia nostrorum vaticinatus dicitur diebus Menassis. ** seder olav;* Ioël, Nahumus, Habacuc vaticinium habuerunt archonte Menasse. Quia verò Menasses non erat rectus coram domino, ideò ne nominis quidem ipsius fecere mentionem.

2 Audite hoc senes.) Illi enim longè plura diebus antè lapsis videre & obseruare potuerunt, iuxta illud: *Deu. 33. ver. 7* Interroga senes tuos & dicent tibi. Si factum est, hoc loco est nota interrogandi, An, utrum. aut diebus patrum vestrorum. Locusta enim quæ immissa est in Ægyptum erat unius speciei. Et quaquam dixit Dauid in libro psalmodum, Dedit erucæ prouentum eorum. Et alibi, *psa. 78. ver. 46* Bruchus cuius non erat numerus: tamen locusta princeps erat, duo vero illa genera accesserant. propterea que non nisi locustæ mentio habita est in lege. Deinde hoc non nisi uno eodemque *ps. 105. ver. 34* tempore accidit. atqui ista fuit quatuor specierum, bruchi, locustæ, erucæ, robiginis, quæ præterea grassatae sunt quatuor annis sese per ordinem consequentibus, ut significat Residuum erucæ, & c. quod mali non ad hoc usque *Exo. 10. ver. 14* tempus contigerat. *versu. 4.*

3 Hoc.) hoc decretum. Generationi alteri. Filiis qui post illos venturi sunt: quasi dicat, In tempus longinquum istam

istam sententiam denarrare poteritis.

4 Residuū^b erucæ comedit locusta, residuum locustæ comedit bruchus, residuum verò bruchi comedit robigo.

5 Expergiscimini ebrij, flete & ululate omnes qui bibitis vinum, c super musto, quoniam perit ab ore vestro.

Auctariū. 4 Propositio generalis eorum quæ hoc & sequenti capite descripturus est. Caterum hoc locustarū inuolucro exercitum Chaldaeorum, qui terram Iudæ vastaturus erat intelligit, ut perspicere potest ex secundo capite: ubi in calamitatum harum redditionibus: Et eum, inquit, qui ab Aquilone est procul, summonuebo à vobis, & expellam eum in terram inuiam & desertam. Chaldaei periphrasticos exprimens, ut & postea Ieremias de eodem loquens: Ab Aquilone pandetur omne malum super omnes habitatores terræ huius. Quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait dominus, & venient, & ponent solium suum in introitu portarum Hierusalem & reliqua, quæ ad alium neminem pertinere possunt, quàm Nabugodonozorem regem Chaldaeorum. D. Hieronymus hæc latius pandit, ut quodlibet harum bestiolarum genus monarchiam unam signet, primum Assyriorum, secundum Chaldaeorum & Medorum, tertium Macedorum seu posteriorum Alexandri, ut Antiochi, Epiphani, postremum Romanorum: qui omnes miseris modis populum Iudaicum

oppugna-

oppugnarunt. Lyranus hæc putat iuxta literam ita contigisse, ut præterea adumbrarent grauiorem illam calamitatem, quam illaturus erat Nabugodonozor. Ionathan paraphrastes Chaldaeus magis accedere videtur ad B. Hieronymi sententiam. Is enim capite secundo pro locustis vertit potentatus & imperia. Hebraei diram famem ex corrosione locustarum prænunciari scribunt. Vt ut sit, hæc descriptio non nisi grauissimæ alicuius afflictionis præsagium esse potest. Versionis autem nostræ causa est hæc. גוֹם locusta est repēs, noxia frugibus. Chaldaeus enim vertit חולב, quo nomine & Talmudici & Rabbini pro quolibet reptili uti solent à חול irrepit. Eruca Latinis talis est. ארבה quam locustam vertimus, non est ei quæ apud nos est, omnino similis, sed qualem describit Plinius lib. 11. ca. 29. cuius esus est naturæ nostræ consentaneus, Leuit. 11. & Matt. 3. ילק locusta volās, volitat enim per stirpes ut papilio, Nah. 3. & proinde Chaldaeis dicitur פרוח. Nā פרוח volare est. Hebraei deduxerūt à לקק lambit. Rectè vertitur bruchus seu βεουχος, hoc enim animal noxium est frugibus, in quas volitat, & nomen propterea habet פרוח & βεουχος & εδσειν. Postremum genus appellatur חסיל, Latine reddi non potest. Nam quod vertit Robiginem, non ita quadrat, cum hoc nomen proprie sit vitium frugum, non locustarum genus, & constet ex 8. cap. 3. Reg. speciem esse locustæ, qualis fortasse vulgò hanneton.

4 חסיל, ילק, ארבה, גוֹם, species locustarum sunt, ac eas Selomo Iapredicit grassaturas. Et certè illis temporibus grassatæ sunt rhius. atque consumpserunt omnes fructus arborum viroremque agrorum. Multo. Heb. עיסין vinum generosum significat. vers. 5.

Abbē ezra 4 Residuum erucæ.) qua primū grassata est. R. Iaphet scribit dici גום quasi גוו tondēs : ut ם sit formativum verbalis, quemadmodum in חנם gratis, ריקם inaniter, & ילק quia lambit lingua sua. חסיל autem exponitur excindens, ut in Deuteronomio יחסלנו excindet eum.

5 Expergiscimini.) Heb. הקיצו. verbum est neutrum, nec hic significatus invenitur transitivus.

Mal. 3. ver. 21 Musto.) Heb. ועסו. ex derivatione verbi quod occurrit in Malachia ועסו & conculcabitis impios. Nimirum quia pedibus calcatur & exprimitur.

David Ki 4 Residuum erucæ.) Quod reliquit eruca anno primo absorpsit locusta anno sequenti. Non enim quatuor hæc examina uno anno eodemque venerunt, sed aliud ab

Inf. c. 2. ver. 25 alio per quadriennium, & ita dicit: Rependam vobis annos quos consumpsit locusta. Porro sunt qui dicant גום, ex eo accepisse nomen quod fruges detondeat, & ארבה quod inter reliqua genera copiosissima sit. ילק. autem quia lam-

Deu. 28. ver. 38 bit & lingit herbam, חסיל verò quoniam excindit omnia, ex, יחסלנו abscindet eum locusta.

5 Expergiscimini ebrij.) Vos qui soletis vino inebriari, iam excitamini è somno vestro, & die nocteque flete, si quidem non reperturi estis vinum, locusta enim absorbet botros. Musto. Heb. ועסו, hoc nomine appellatur vinum, omnis similiter potus qui elicitur cōpressione & calcatione, ex, ועסו & calcabitis impios. Jonathan trāsfert vinum merum.

Mal. 3.

6 Gens enim ascendit super terram meam fortis & innumerabilis: dentes eius
 Chal. Sicut d catuli leonis. Sic noster interpret, ut intelligatur leo iuvenes
 dentes

dentes leonis, & molares eius, qui nondum attigit ius, ut d leonis grandioris. mediam ætatem.

7 Posuit vineam meam in desertum, & ficum meam in corticem: nudans spoliavit eam & proiecit, albi facti sunt rami eius.

Pergit in descriptione aduentus locustarum, quas tantamquam agmen aliquod validissimum proponit, eisque tribuit quæcumque de exercitu optimè instructo dici possent. Hoc pacto loquitur & de apibus Maro 4. Georgic.

Magnanimosque duces totiusque ex ordine gentis Mores & studia & populos & praelia dicam.

Sunt autem verba hæc prophetæ deplorantis calamitatem gentis suæ. Non desunt qui hæc esse verba domini existiment. Terram Iudæ allegoricis ut Esa. 5. vineam, ficum appellat. Caterum tale agmen locustarum anno domini 1542. Germaniam & Italiam infestasse à nostris historicis scribitur.

6 Gens ascendit super terram meam.) De locustarum examine loquitur ut exercitu Gentium. Caterum חמלעות seu molares sunt dentes crassiores quibus mādatur.

7 In corticē.) Heb. לקצה. in animæ efflationem. Denudando denudavit eam. Detrahendo corticem eius, deiecitque eam, donec albi facti sunt palmites vineæ.

7 Posuit.) Id quod futurum erat, narrat in præterito. In corticem. Heb. לקצה. ut in Osea חקצה, Sicut spuma aut floccus in facie aquæ, in quo scilicet nulla est soliditas. Spoliavit eam, quia exuit eam cortice. Albi facti

Abbē ezra
 ose. 10. ver. 7

sunt, חקיצו הלבינו *verbum est intransitivum, ut supra* חקיצו
Expergiscimini.

Kimhi. 6 Gens.) Quivis animantium grex vocatur gens, &
proinde de locusta inquit, Gens ascendit: & sic dicitur
Pro. 30. ver. 15 de formicis: Populus non robustus. & de cuniculis: Natio
non robusta. Dentes eius dentes leonis. quasi diceret,
sunt illi dentes velut dentes leonis. Et molares leonis
grandioris. Heb. סתלעות sunt dentes crassiores & לבוא
leo gradior ipso, quem vocamus ארנה. *Jonathan* tamen ita
reddidit, Dentes eius sicut dentes leonum, & molares eius
tanquam catuli leonis. At ecce *Iob* repugnat: Et catuli, in-
Iob. 4. quit, לבוא (leonis iam grandævi) diuiduntur. Vides לבוא
non dici de iunioribus.

7 Posuit vineam meam in desertum.) Præteritum
futuri vice, aut explicatio ita habebit, dicit incola terræ
ubi venerit locusta: Posuit vineam meam in vastitatē,
& sic Quia gens ascendit super terram meam, quod iam
posuit, Et ficum meam in corticem. omnia verò hæc pronomi-
na sunt verba habitatoris terræ, aut etiam propheta, ut
intellexit *Chaldæus* his verbis, Posuit vineas populi mei
in desolationem. Et expositio eius quod dixit לקצפה est in
iram, & indignationem, atque maledictionem. *Jonathan*
autem vertit in efflationem animæ. Sunt etiam qui expli-

Ose. 10. ver. 7 cent In decorticationem: quo sensu exponunt illud *Oseæ*,
כקצה Sicut cortex in facie aquarum. Significat locustam
detracturam corticem, quia eum arrodet. Denudans spo-
liavit eam. Relativum hoc & ad ficum & ad vineam
refertur. & sic Albi facti sunt rami eius. Caterum Spo-
liavit eam, id est, retexit eam: quasi dicat, detraxit corti-
cens

cem eius. Et ita explicavit *Jonathan*, Decorticando decortica-
vit eam, & proiecit, &c. Proiecit, corticem scilicet, in
terram, ubi desuxit humorem, qui inter corticem & arbo-
rem erat. Aut, Spoliavit eam & proiecit, refertur ad
frondes quas arrosit, & uvam quam in terram deiecit, ut
ipsa nuda retectaq; esset. Albi facti sunt. Postquam enim
suxit humorem locusta, relinquuntur palmites aridi & can-
dicantes. Porro *verbum* חקיצו quod hic extat, neutrum
est, ut alio loco, tanquam nix חקיצו dealbantur. *Esa. 1. ver. 18.*

8 Plangeſ quasi virgo ac-
cincta sacco super virum pu-
bertatis suæ.

Chal. Edeſ planctum o
ecclesia Israël̄is sicut vir-
go, &c. ad lugendum ma-
ritum, &c.

9 Perit sacrificium & liba-
tio de domo domini, laxe-
runt sacerdotes & ministri
domini.

Chal. Qui s ministrant
in sanctuario domini.

10 Depopulata^b est regio,
luxit humus: quoniam de-
vastatum est triticum, con-
fusum est mustum, & elanguit
oleum.

Chald. Direpta^b sunt
arua, desolata est terra,
quia consumptum est fru-
mentum, aruerunt vites,
fluxerunt (foliis) oliuæ.

11 Confundimini i agrico-
læ, ululate vinitores super
frumento & hordeo, quia perit messis agri.

*Vel, Confusi sunt agri-
cola, ulularunt, &c. Sic
& noster.*

12 Vineam confusa^k est, &
ficus elanguit, malogranata, palma, & malus, &
omnes arbores agri aruerunt, quia^l confusum est
gaudium à filiis hominum.

*Chal. k Aruit.
l Desit.*

9 Sacrificium istud cuius meminit, consiciebatur è simi-
Auctariū.

la & cum oleo ac melle frigebatur in sartagine, ut habes
 Leuitici sexto: & proinde nonnulli illud appellat cibarium,
 alij munus dapale aut cereale. Libamen autē, seu, ut transf-
 tulerunt Septuaginta, אֶרְבֵּי è vino vel sicera, Numero-
 rum 28. & 29. Vtriusque materiam à locusta consumptam
 deplorat Ioël, quasi nihil superfit, inquit, quo ò ecclesia Is-
 raëlica, gratitudinem tuam domino testari possis. Abben
 Esra refert ad ebriosos quos supra alloquebatur, Si vinum
 non satis sit libando, qua tandem ratione illud vestro ge-
 nio comparabitis?

12 Eleganti tropo confusum dicitur gaudium ab homini-
 bus, quasi inter homines comparere ipsum pudeat, quod ini-
 ri solet tempore prospero & rebus omnibus affluentibus.

R. Selomo. 8 Plange.) Hebraeum אֵלֵי hoc significat, cum præfer-
 tim lamentationem soleamus Chaldaicè appellare אֵלֵי.

9 Perit.) הַכֶּרֶת idem quod נִכְרַח succisum est, He affe-
 10b. 5. ver. 25. עֵתוֹ הַתֶּפֶחַ caméts posito pro Nun, ut in Iob bestia agri
הַשְּׁלֵמָה pacata fuerit tibi.

11 Confundimini.) Erubescite. Agricola, qui duces
 estis arationis. Super frumēto & hordeo. Regreditur
 ad agricolas, de vinitoribus verò subiicit,

12 Vinea confusa est, Elanguit.) succisa est, desinente
 fructu eius. Confusum est. הַבּוֹיֵשׁ idem quod aruit.

Abbē ezra 8 Plange.) dicit, וְאֵלֵי mihi (nam אֵלֵי, quo verbo utitur
 Ioël, fluxisse videtur ab אֵלֵי וְאֵלֵי) Iaphet autem scribit &
 positum pro ה, ut אֵלֵי dictum sit quasi הַלֵּילֵי eiula, quod
 non est consentaneum. Si dixisset & substitutum in vicem
 Iod vocis יֵלֵל eiulatio, id sanè fuisset accommodatius.
 Propheta autē cū ait Plange, alloquitur terram ipsam,
 aut

aut etiam suam ipsius animam. Quasi virgo, cuius mari-
 tus cui adolescentula nupsit, diebus latitia suæ vita fun-
 ctus est.

9 Perit.) Verbum hoc loco genere non cōuenit cum suo
 nominatiuo, ut in Numeris: quia מֵי נִרְחַ aqua fluxus non
 Num. 19. ver. 13 וּרְקָ effusa est super eam. Sensus est, ut alloquens ebrios,
 Quomodo, inquit, inuenturi estis vinū, cū ecce excisum
 sit sacrificium & libamen, quæ ex officio Respublica deo
 debet pendere. Meminit autem sacrificij Minhá, siue ce-
 realis, propterea quòd vastatum dicitur frumentum, sed &
 quod libatur, nisi sit quod moretur.

10 Luxit humus.) luxerunt habitatores eius.

11 Agricola.) אֶכְרִי concretum nomen cum & radicali,
 nec in forma ullum aliud sibi simile habet.

12 Vinea confusa est.) Figurata locutio, cuiusmodi e-
 tiam Confusum est gaudium.

8 Plange.) Apostrophe ad ecclesiam Israëlicam, lamen- D. Kimhi
 tare huius mali causa, & luctum ingentem ede: Quasi
 virgo, quæ iuueni desponsata est, qui ea adhuc puella mo-
 ritur. Tum enim utrinque gaudium vehementissimū est,
 cū contrà eo paulo post mortuo grauisimo fletu lugeat,
 succingatque saccum monilis & ornatus loco. Porro אֵלֵי
 idem quod lamentare: sic Ionathan vertit, Et lamentatus
 2. Sa. 3. ver. 33. est rex. וַאֲלֵא & planxit rex. Succincta sacco. Hoc ver-
 bo utuntur & in actiuo & in passiuo pro eodem. dicitur
 succingēs (saccum) & praterea succinctus (saccum) sic in-
 dutus (vestem) & induens (vestem).

9 Perit sacrificium.) הַכֶּרֶת dixit genere masculleo &
 נִכְרַח femineo. Nimirū genus masculcum refertur ad sen-
 sum,

sum, perinde atque si dixisset, Succisa est oblatio sacrificij
 Lexit. 11. v. 3. & libaminis, & sic, in quo מלאכה יעשה fiet opus, rursum,
 Exo. 31. v. 15. fiet operatio. Est autem הכרת coniugationis hophal, quia
 locusta istud succidit. Si ergo, inquit, ab illis defecit frumen-
 tum & mustum, ex quonam tandem afferent dapale mu-
 nus & libamen in eadem sanctuarij, quum nihil ipsis supe-
 ret quod aut edant aut bibant?

10 Luxit humus.) Corrupta est & vastata, quod in ea
 nulli sint fructus, qua in formula Esaias, luxit mustum. Cō-
 fusum est mustum. חוביש aruit, estque verbum neu-
 trum, quo certè sensu transtulit Ionathan, Aruerunt vites,
 aut erit de significatione cōfusionis: ac id dicit figuratè at-
 que si musto, quum defecerit, inesset pudor. Elanguit, אמלל
 propriè significat excisionem. Meminit autem frumenti,
 musti, & olei, quod his tribus maximè humana vita con-
 stet & nutriatur.

11 Confundimini.) חובישו* imperatiuus est, itidem
 & חילולו eiulate, ait autem Confundimini, quoniam
 *Potest esse et prateritum, ut
 noster interpret
 intellexit.
 aequum est ut ex eo erubescatis quod opera vestra laborque
 vester, quæ agris impendistis, irritus est. Agricola, אכרים
 sunt hi qui agros colunt, כורמים qui vineas. Illorum memi-
 nit propter frumentum & hordeum, horum ob vineam.

12 Vineam confusa est.) ut supra exposui Confusum
 est mustum. aut חובישה significabit hoc loco arefcere, ut
 transtulit Ionathã, vites arefactæ sunt. Quia confusum
 est gaudium. sit de significatu cōfusionis, per figuratã lo-
 cutionem, aut vertes, aruit, quasi diceret, desit. Fruges e-
 nim & fructus gaudium sunt hominum. Hunc sensum se-
 quitur Ionathan, quia desit gaudium, &c.

13 Accin-

13 Accingite & plangite sacerdotes, vlulate mi-
 nistri altaris, ingredimini, cubate in sacco ministri
 dei mei, quoniam prohibitum est domo dei vestri
 sacrificium & libatio.

14 Sãctificate^m ieiunium, *Chald. Decernite^m af-*
 vocateⁿ cætum, congrega- *fictionem (maceratio-*
 te senes, omnes habitatores *nem carnis.)*
 terræ domum dei vestri, & *n vel, ferias.*
 clamate^o ad dominum. *Chal. orate^o coram do-*

15 Heu^p diem, quia pro-
 pe est dies domini, & quasi
 vastitas à potente veniet.

16 Nunquid non coram
 oculis nostris q̄ alimenta pe-
 rierunt? de domo dei nostri
 lætitia & exultatio.

17 Computruerunt^r fe-
 mēta in stercore suo, demo-
 lita sunt horrea, dissipatæ
 sunt apothecæ, quoniã con-
 fusum est triticum.

18 Quàm^s ingemuit ani-
 mal, perplexi sūt greges ar-
 menti, quia non est pascuū
 eis: sed & greges pecorum
 disperierunt.

Diem domini appellat, quo dominus hanc cladem lo-
 custa primùm ministerio, postea ferro atque armis Chal-
 daeorū, quorum imaginē hoc locustarū agmen gerit, Israë-

Auctariū.

*Chal. Væ^p à conspectu
 diēi, quia vicinus est di-
 es, qui vêturus est à con-
 spectu domini, & tan-
 quam direptio, quæ est
 à domino omnipotente
 aderit.*

*Chal. Frumētum q̄ de-
 sūt, cessauit ab æde san-
 ctuarij lætitia.*

*Chald. Dissoluta^r sunt
 dolia vini sub operculis
 suis.*

*Chal. Vehementer^s su-
 spirauit.*

litis inferet. Hunc vicinum esse dicit, ut Iudæos vehementius terreat, & mox futura cladis descriptione acrius ad penitentiam, ad quam hortatur tota hac sectione, sollicitet. Adde post quadragintaquatuor annos & semissem ab obitu Menafsis, quo rege Ioëlem annales Hebræorum floruisse tradunt, captiuitatem illam extitisse, quæ transmigratio Babylonis dicitur Matthæi 1. Quæ sequuntur ad eiusdem calamitatis amplificationem pertinent.

Selomo Iarhius. 14 Sanctificate ieiunium.) Preparare ieiunium. Cæstum, ferias, cōgregationem. Heu diē, Hebraum אהה interiectio est raucedinis cum eiulatu. Et quasi vastitas, & tāquam direptio vastatorum. A potente veniet, à deo.

16 Coram oculis nostris.) Nobis videntibus.

17 Putruerunt.) Dicitio Hebræa עבשו plus significat, nempe emittere rubiginem cum putore, vernaculè moisir. Semina. in Hebr. פרורות, quod Ionathan transtulit Dolia vini. Sic quod sequitur כפרותיהם vertit tegmina, opercula, videlicet dolij. Horrea tritici. Apothecæ, vini & olei.

18 Perplexi sunt.) Implicuerūt & incluserunt sibi mentem, deerraruntque per syluas & solitudines. Disperierunt, vastati sunt delicto Israëlitarum, & quasi culpa obnoxij facti sunt.

Abbē ezra 13 Succingite faccum.) Sententia est hac, Nihil vobis est, quo placeatis ei offerendo holocausta, quum præsertim sacrificium iuge non vobis suppetat.

14 Sanctificate.) Idem quod parate. Férias, ne quisquam opus agat. Iaphet autem explicat cæstum, עצרת, cætus præuaricatorum. Congregate ô senes omnes ha-

bitatores

bitatores terræ Israëliticæ. Domum domini, אהל אלהים ad vel in.

15 Heu diem.) Particula אהה usurpatur in timore. Iaphet scribit & in ea aduentitium esse. Et quasi vastitas. sententia est, Quis liberari poterit vastitate, quæ vêtura est à domino. Cæterū Naghid beatæ recordatiōis scribit אהה, quod potentem significat, adiectiuū esse formæ, אהה mærens Iere. 8. ver. 18 est cor meum in me, verūm censet Iod positum pro litera geminanda. ut אהה eleuata sunt crura à claudo (pro אהה) Pro. 26. ver. 7 & significare potentem seu victorem. & proinde, inquit, hoc loco non designat Deum Opt. Max. ut nec alio, instar Exec. 1. ver. 24 vocis aquarum multarum, tanquam vocem אהה potētem, audiui vocem animantium quatuor. Quo in significato habes, erit אהה, potens aurum tuum ac validum, ut est argumento quod mox sequitur, Et argentum roborata tibi (erit) & quod præcessit, pone super puluerem aurum. Sanè præclara est hac explicatio.

16 Perierunt.) Bis sumi debet, perijt, seu excisus est cibus & excisum est Gaudiū & exultatio, de vino quod exhilarat Deum & homines. Iud. 9. ver. 13.

17 Computruerunt.) Sic enim explicat Rab. Marinus עבשו. Cæterum non est illi cognatum in scriptura. Sementa, פרורות sunt grana tritici & hordei quæ sata sunt sub Stercore suo, sub humo: & sic exponit, si באגרוף *gleba percusserit, ubi & aduentitium. Horrea, *Alij pugno. כפרותיהם sunt loca ad coacervationem frumenti tanquam thesauri & repositoria, qua significatione verbum à quo deriuatio hæc facta est, sumitur in Osea, ob frumentū & mustum יתגוררו cōgregabuntur. Porro vox hæc irregula-

Ose. 7. ver. 14

ris est, ob additionem gemini ט.

Exo. 14. ver. 3. 18 Perplexi sunt.) sic נבוכים perplexi, ubi surec ponitur pro holem. נבוכו autem habet formam similem in Pro. 19. ver. 29 uerbiis, נבוכו parata sunt illu soribus iudicia. Disperierūt, uerbum אשם sic saepe sumitur ut, האשם disperibit, seu desolat. 14. ver. 1. solabitur Samaria.

D. Kimhi 13 Accingite.) saccum scilicet, quod postea explicat, Cubate in sacco. Eius porro quod dixit Incredimini, sensus est, Incredimini ad eam domini, & ibi plangite, atque Cubate, quasi dicere uellet, ne nocte quidem detrahere debetis saccos à uobis, si forte misereatur dominus uestri. Deinde compellans sacerdotes eos ministros uocat modo altaris, modo Dei sui: quia ministerium illud exhibetur Deo in altari. Tribuit autem ministerium Dei altari, ut alibi, in quibus ministrabant ei (candelabro.)

Num. 4. ver. 9

14 Sanctificate ieiunium.) Preparare populum ad ieiunium. Transtulit Ionathan, decernite ieiunium. Vocate cætū, ut cohibeatur populus ab opere suo, & congregetur ad orationē & preces. Et clamate ad dominum, si forte exaudiat clamorem uestrum, & à uobis summo-ueat plagam hanc. Iubet autem propheta ut hæc omnia præsentent cū aduenerit locusta: aut certè ut redeant per penitentiam ante aduentum eius, ut Deus miserationibus suis remittat sententiam hanc.

Exech. 1.

15 Heu diem.) Dicite heu, heu diem hunc qui uenturus est. Et quasi vastitas à potente ueniet: quasi vastatio quæ de repente adest, sic ueniet dies iste à potente. Naphid exponit à potente, à robusto homine: & sic, Audiui uocem animantium quatuor tanquam sonitum aquarum multarum

multarum, tanquam uocem טרי robustam. quasi diceret Ioël, tanquam vastitas robusta & valida à qua nemo se eripere possit, ueniet.

16 Nunquid non coram oculis nostris.) Videbimus fruges maturas, & ueniet locusta cernentibus nobis eas excisura. Ac postquam excisus est cibus, excisum est gaudium & exultatio ab aede domini Dei nostri. Offerebant enim oblationes in festo* messis, & gaudebant ibi, si quidem ingēs erat letitia messis, ut significat Esaias, sicut gaudium messis, (sic erit ortus Christi.)

* Ita appellat festū Pentecostes. Exod. 23. Esa. 9. ver. 3.

17 Putruerunt.) עבשו idem est quod עבשו de significatu putoris. Nam ב & פ sunt literæ eiusdem prolationis. Et sic in Misna (priori parte Talmud) pauperibus הברק liberum est, pro הברק. Sementa, פרונית proprie sunt grana sementis, quæ humo condita sunt, significat autem fore alteram maledictionem. Sementis enim corrumpetur & putrescet sub humo, neque progerminabit: quod uerò progerminabit, absumetur à locusta. Aut cōputrescent grana sementis penuria imbrium qui non supernè descendunt. Sic enim etiā erit annis illis maxima imbriū defectio. In stercore suo, סרפותיהם significat fragmentum terræ, & sic qui percusserit lapide aut בארוף gleba, iuxta sententiam nonnullorum interpretum. Ionathan uertit, Dissoluta sunt dolia uini sub operculis suis. Verbum Hebræum accepit pro operculis doli. Demolita sunt horrea. Ea etiam appellat apothecas, & sic, an adhuc sementis est בטורה in horreo. Illa dicit destructa, nimirū quia ueluti diruta sunt, dum nihil in eis reponitur, aut quoniam non est qui ea instaurare curet, ut quot annis fiebat, ipsis propterea collabentibus

Hag. 2. ve. 20

tibus & pereuntibus. Caterum מ prius in hac dictione מפגורות addititium, & posterius itidem ex literis *Amtin*, מפגורות veniuntque litera dua adiectitia simul, ut in Malachia, *Mal. 1. ver. 13.* מפגורות defatigatio. Tamē dominus pater meus (R. Joseph Kimhi) quē felix faustumque nominasse, scriptū reliquit מ prius ministeriale esse, atque si signaretur hirc מפגורות ex horreis, exponens, Nonnulla ex horreis diruta sunt, tumque veniet Mem ministeriale cū pathah, ut aliis aliquot locis, quia מפגורות ab initio, Et, Non sanctificati sunt מפגורות *1. Par. 15. v. 13.* מפגורות *2. Par. 30. v. 3.* Quoniam confusum est triticū. Hoc iam exposuimus.

18 Quam ingemuit animal.) Primò generaliter id proponit, quod mox speciatim explicat. Perplexi sunt. מפגורות de significatu confusionis, cum quis confusus est mente & quid agat, nescit: ut, מפגורות perplexi sunt in terra. *Exo. 14. ver. 3.* Sed & greges pecorum. Sed &, dixit, quia greges ovium saepe pascua nanciscuntur, cum id facere nequeant boves, propterea quòd conscendunt montes & colles, quod non possunt boves magna ex parte. Disperierunt. Hebr. מפגורות per scheua simplex. Significat autem desolari, ut *Ose. 14. ver. 1.* מפגורות desolabitur Samaria, quemadmodū apud Oseam exposuimus.

19 Ad te domine clamo, quia ignis comedit caulas deserti, & flāma succendit omnes arbores regiōis.

Chald. מפגורות Euris nō minus vehemens quā ignis collegit mansiones deserti, & flamma vastavit, &c.

20 Sed & bestię agri clamant ad te, quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, & ignis deuoravit speciosa

Chal. מפגורות Sperant in te.

ciosa deserti.

Pergunt sacerdotes in oratione, quā iam à decimoquin- *Auctariū.* to versu, fundere coram domino in fidelium omnium concione cœperāt. Præsens, inquiunt, calamitas, quam tibi exposuimus (versibus 16, 17, & 18) cogit o domine ut ad te clamemus. Nihil enim nobis reliquum, quo vel pecora nostra alamus. Nam quæ nobis locusta reliqua fecerat, absumpta sunt nimio aëris ardore. Imbrium penuria tāta est, ut etiam fera bestia, quæ huc illuc cursitant, siti emorian- tur, quòd nusquam potum consequantur. Aruerunt alvei aquarum, igneus solis æstus pascua omnia consumpsit, ut nihil amplius superet quo vel famem vel sitim possint restringere.

20 Vbi vertimus, Sed & bestia agri clamant ad te. Hieronymus transfert, Tanquam area sitiens imbrem suspexerunt ad te. Et haud scio num ut hæc versio מפגורות est, ita & potior sit, præsertim cum מפגורות *Eze. 16.* & *Cantic. 5. 6.* sit area quæ sit in hortis ut postea cōspargantur semina, Gal. Quarreau. Quo significatu sæpius reperiri in libris veterum Hebræorum, author est Kimhi in Radicibus. Recēiores מפגורות exponunt מפגורות bestia agrorum clamant & fremunt: et si hæc vox de cervis proprie usurpetur *Psal. 42.* Quod nos priore loco ex eorundem sentētiis caulas, Hieronymus speciosa vertit, ut מפגורות in gemina significatione sumatur. Nam מפגורות speciosum significat, sicuti præter ceteros docet Elias in Tisbi, qui sensus quadraret cum expositione R. Mosis, de qua Abben Ezra.

19 Caulas deserti.) מפגורות hic sumitur pro מפגורות caula. *R. Selomo.*

20 Clamant.) Ita interpretatur Donas. Alioqui מפגורות de cervis

cervus dicitur propriè, ut נהם rugiit, de leonibus: נעיה mugit, de vitulis: צהל hinniit, de equis: צפצוף garritus, de avibus: ונבח latrauit, de canibus.

Aben Ezra 19 Ad te.) Verba hæc sunt propheta denarratis annum esse sine pluviis. & hoc indicat Comedit caulas, נאות idem quod ניות, caula defossa pastorū, in Sophonia. Rab. Soph. 2. ver. 2. Moses sacerdos id dici tāquam de arboribus agri, scribit, in quibus aves nidificant. Iaphet autē, atque si, inquit, absumpsisset ignis, se presens rerū status habet. Ac illud quidē accomodatū esset nisi sequeretur, Quoniam exsiccati sunt fontes aquarum.

20 Sed &.) Figurata locutione arbores agrorū clamāt, atque etiam bestia agri. Clamant. Hebr. clamat singul. unaqueque scilicet bestiarum agri. In quem modum in Gen. 49. v. 22 nesi, Filie incesit, id est, unaqueque filiarum. Quoniam exsiccati sunt fontes, אפיקי proprie sunt loca ubi sunt aqua multiplices profundaque. Siquidem, inquit, carent aqua, qua sitim sedare possint. Et ignis deuorauit speciosa deserti, nec illis suppetit quod esitent.

D. Kimbi 19 Ad te domine, neque enim ullus est seruator præter te. Quia ignis, tanquam ignis aut flāma transit per eas, cum per illas transit locusta. Caulas deserti, tabernacula pastorum vocatur נאות. Idque per permutationem נאות in נאות, א נאות. Ionathā vertit Mansiones deserti. Nam דרוות quo verbo utitur, est de significatione דרור mansionis aut דרור ouilis, ut in scriptis doctorum nostrorum felicitis memoria, ingrediuntur לרור in caulam ut decimentur.

20 Sed & bestia agri, etiam bestia agrorum quæ facile adipiscuntur pabulum in montibus procul à locis cultis, quò

quò etiam non perueniunt locusta, Clamant ad te, propter sitim. Quoniā exsiccati sunt fontes aquarum. Nā præter locustā erit annis illis penuria imbrium. Nihilominus fera bestia, quæ huc illuc procul oberrāt, inueniēt quidē pascua in locis humidis, aliquod hic, aliud alibi, at nō inueniēt aquas, quas possint bibere. Siquidem arefacta sunt penuriā imbrium, flumina & riui aquarū. Quāquam autem opus habent cibo, magis tamen indigent potionis. Clamant, תערוג proprie singulare est: clamat nēpe unaqueque bestiarum. Est autem de significatu clamoris, sitis causa, ut, sicut ceruus תערוג clamat cum anhelitu, ad fontes aquarum. Et ignis deuorauit speciosa, loca graminea quæ erant in desertis, aruerūt atque si ignis absumpsisset ea. Vocat autem ea נאות caulas, propterea quòd illic tendunt tabernacula pastores qui agunt in desertis: tametsi procul sint ab habitatione.

CAP. II.

1 Canite tuba in Sion, vlu Chald. ^a Quia pertigit late in monte sancto meo, dies ut veniat à conspectu domini. Conturbetur omnes habitatores terræ, quia ^a venit dies domini, quia ppe est.

2 Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis. Quasi mane expādens ^b Examen locustarū adueniat. ^c Diei scilicet, & ita in seq. vel populi locustarum.

se super montes, ^b populus multus, & fortis. Similis ei non fuit à principio, & post eum non erit usque in annos generationis & generationis.

3 Ante faciem eius ignis vorans, & post eū exurens

Drens

rēs flamma. Quasi hortus voluptatis terra eorum coram eo, & post eum solitudo deserti, neque^d est qui effugiat eum.

4 Quasi aspectus equorū aspectus eius, & quasi equites sic current.

5 Sicut sonitus quadrigarū super capita mōtium exilient, sicut sonitus flāmæ ignis, deuorantis stipulā: velut populus fortis præparatus ad prælium.

Auctariū.

Quæ superiori capita narrata sunt, pertinere videbantur ad retro acta tempora, cum magis expectaretur aduentus locustarum, quàm sentiretur, contra quæ hic afferuntur attingunt earum aduentum. Quæ, inquit Ioël, prædicta à me credere noluiſtis, ipſo euētu, qui iam iam imminet, percipite: & ut etiam num ad pœnitentiam commoueamini o sacerdotes & populum ueſtris admonitionibus eodem inclinētis, clangite tuba in Sion, &c. Respicit autem ad id quod scriptum est in libro Numerorum, ut quo tempore Iſraëlitis standum eſſet in acie, clangerent, concrepantibus tubis è loco urbis eminētiore, qualis Ierofolymis erat Sion, ubi arx Dauid. sic enim incendendi erant ciuium animi ad communem hostem propellendum: & futura recordatio, inquit Moſes, coram domino Deo ueſtro, ut eruamini à periculis. Cæterum verſu 15. superioris capitis dicebat diem hunc domini vicinum eſſe: hic verò non modo vicinum, sed etiam venire, ut intelligi poſſit hæc iam attingere aduentum ipſum locustarum. Quare Chaldaeus eleganter vertit, quia pertigit dies seu tempus ut veniat à conſpectu domini,

Nume. 10.

Chal. d Liberatio in eo nulla erit impio.

Chal. e Qui depascitur stipulā aridam, tāquam populus qui nouit ordines belli.

domini. Le temps est venu qu'il aduienne.

3 Ante faciem eius.) diēi, vel populi locustarum. Hoc autem ait, quoniam locustæ ut nimio æſtu oriuntur: ita eo grassantur maximè. Quare Australes multò sapius quàm Septentrionales illarum iniuriis patent.

1 Canite tuba,) ad commonefaciendum ut per pœnitentiam redeant, ante quàm id mali superueniat. Dies domini, is quem suprâ diximus. Quasi mane expandens se super montes. Locusta & bruchus expandunt sese super montes, tanquam aurora quæ in totum orbem diffunditur. Similis ei non fuit à principio, ut uenerint quatuor hæc genera per ordinē ſucceſſionis. Vnica autem illa locustæ species, quàm dominus immiſit in Aegyptios non habuit ſimilem, quia dictum est: Et poſtea talis non erit. Exo. 10. v. 14

3 Ante faciem eius ignis vorans.) Perdunt omnia atque ſi ignis deuoraret ante eas, & flamma poſt illas ſuccenderet. Quasi hortus Heden erat terra ante aduentum eius. at poſtquam graſſata eſt, reliquit terrā tanquam desertum vaſtum.

4 Quasi aspectus equorum.) In curſu ſuo.

5 Sicut sonitus flammæ quæ deuorat ſtipulam.) e- ditque sonitum. Præparatus ad prælium. Heb. Præparatus seu inſtructus prælij, quoniam enim פּרָפָּא positum est in ſyntaxi ſignatur * hateph pathah. * Ita appellat hateph ſegol, quia ſegol eſt & dicitur pathah paruum.

1 Canite tuba.) Hic propheta dixerat, Succingimini, ante aduentum huius diēi, ubi verò aduenit, clangite tuba, & proinde etiam nunc, inquit, cum adest dies domini, redeant ad dominum, quandoquidē ipſe mira facit cū eis.

Exo. 10. ver. 5 2 Dies tenebrarum.) *Iuxta hanc sententiam Exodi, Operuit locusta superficiem terræ. Quasi mane momento uno expandens se. Populus, examen, & cætus, hoc enim* **עַמּוּדָא** *significat ut & in Ezechiele, Cedri non* **יִחַמְדוּ** *sociantur cum eo ordine uno. Et ita vocavit eam gentem.*

3 Ante faciem eius.) *Figurata locutio de locusta. Neque est qui effugiat, nihil est quod ab ea liberum sit.*

4 Quasi aspectus equorum.) *Quasi cursus.*

5 Quasi sonitus.) *Sensus est, Currus non vehitur per locum editum, at hoc locustarum agmen etiam in summa montium iuga à domino immittitur. Flammæ ignis qui sursum euolat. Præparatus ad præliū, perpetuo ordine.*

D. Kimbi 1 Canite tuba in Sion, & cōcrepate in monte sancto meo.) *Ingeminat sententiam his verbis. Sion enim est mons sanctus ut in Psalmis, Super Sion monte sancto meo. Ratio autem canendi tuba & clangendi eò spectat ut excitentur mentes ad pœnitentiam.*

2 Dies tenebrarum.) *Calamitas cōparatur tenebris, ut gaudium luci: aut expositio erit quòd præ multitudine locustarum obtenebretur terra, ut dicitur de locusta* **אֵגְיִפְיָא** *ptiaca: Et obtenebrata est terra. Quasi mane expandens se super montes. Sicut aurora quæ se spargit per montes puncto temporis. Ibi enim primum sol exortu suo cernitur ab eorum altitudinem, sic veniet hæc locusta diffundens & expandens sese momento per terram. Similis ei non fuit. Illa enim* **אֵגְיִפְיָא** *non nisi unius generis erat, numerosior tamen quàm quæ nunc extitit in Israëlita terra. Propterea quæ in Exodo scriptum est, Et post eam non sic erit. Hic verò similis ei non fuit, inquit, quoniã*

Exo. 10. v. 14.

fuit

fuit quatuor generū, cum illa **אֵגְיִפְיָא** tantum unius fuerit speciēi.

3 Ante faciem eius.) *in loco, quem veluti castra metās obsedit, antè & retrò videas quicquid pubebat quasi igne perditum & consumptum. Ideo enim dixit, Ante faciem eius & post, quia locus castrorum eius non cernitur, quòd operuerit superficiem terræ. Atqui Ante faciē eius, ante aduentum locustæ erat terra sicut hortus Heden, posteaquam autem appulit ad terram, & absumpsit quicquid vernauerat, relicta est terra post eam solitudo deserti. Neque est quod effugiat. Nihil enim reliquit ex germenibus quod non absumpserit. Ionathã vertit, quinetiam liberatio non est in eo impiis.*

4 Quasi aspectus.) *Cursu suo similis est aspectui equorum.*

5 Super capita montium exilient.) *Strepitus progressionis earum sicut strepitus vectationis curruum. Idq; in illis potius quia pergunt per cacumina, non item quadrigæ. Exilient, Gressus enim locustarum constat saltu de loco in locum, ut testatur Moses, ut illis saliant super terram, &c. Quasi sonitus flammæ, Stipula enim & cremia minutiora, cum ea ignis corripit, edūt strepitum iuxta illud, Risus stulti tanquam strepitus spinarum sub olla. Præparatus ad prælium. Sicut populus fortis qui instructus est, ut cum hoste suo pugnet edens vocem & clangorem ad territandum eum. Cæterum **עֵרֹךְ** quòd hic præparatum & instructum significat, habet **ע** cum scheua & segol, estque P aul syntacticum.*

6 A facie eius cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam.

7 Sicut fortes currēt, quasi viri bellatores ascendent murum, viri in viis suis gradientur, & non declinabunt à semitis suis.

8 Vnusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt sed & super enses cadent, & non vulnerabuntur.

Auctariū.

8 Super enses.) Verba Hebraica ambigua sunt & proinde variè vertuntur. Hieronymus trāsfert fenestras, Septuag. iacula seu missilia, nam חלה mittere est, Chald. missionē. Recentiores Hebraei ensē explicant, quod retinui-
mus in nostra hac interpretatione. Deinde, quod conuertimus Vulnerabuntur, ex Hebraeo יבצעו, Hieronymus demolientur, Chald. recipiunt pecuniam. Nam בצע etiam duci auaritia significat: quasi diceret, hostes alacriter mādatum exequi, nec duci auaritia, quominus Israëlitas tanquam pecora mactent. Vt verò vertimus, sensus est: Locustas quidem aduenientes, Iudaeorum ensibus & ferro exigi, sed non propterea vulnerari. Nam tanto agmine irrum-
punt in illorum terram, ut omnino superiores euadant, & potius enses manibus excutiant, quam vulnerentur. Ceterum hac dixisse mihi videtur Ioël ut ad illos agricolas aluderet, qui in Oriente atque Africa statis temporibus ad abigendas, aut etiam interficiendas locustas, ut est apud

Diodo-

Chal. f Tremunt populi, omnes populi obteguntur fuscēdine nigricante tanquam olla.

Chal. g Nec morantur calles suos, vel, nec impediunt.

Chald. h In loco ad quē missi sunt (à deo) interficiunt & non recipiunt pecuniam.

Diodorum siculum, conueniunt.

6 Redigentur in ollam.) Nigrorem qualis est in olla, R. Selomo ut cum dicis, coquent בפרור in olla Nu. 11. ver. 8. א autem quod hic ascribitur in פארור, superfluum est, nec legitur.

7 Et non declinabunt.) Hebr. יעבטון nullum habet coniugatum in scriptura. Expositio autem eius ex sensu pendenda, ut nimirum significet peruertere, deflectere.

8 Super enses.) בערהשלה, idem quod è regione fenestrarum ad conspectum armorum cadent, id est, castrametabuntur. Et non vulnerabuntur. Hebraea ולא יבצעו sic intelligo, & non recipient pecuniā. Jonathan autē illud superius exposuit in significatione missionis, Propter missionē, inquit, Dei Opt. irruunt, & lucrū argenti non capiunt.

6 A facie eius cruciabuntur populi.) Multi à conspectu huius populi validi. Dictio autem פארור scribitur per א, à deriuatione פאר pulchritudinis & decoris: ר verò geminatur ut in סרור pluuiā. significat venustatem retrahi & congregari: sed intellige congregari, quatenus ei opponitur, quod est diffundi, ut paulo post, Congregarūt seu contraxerunt stellæ splendorem suum. Iaphet nigrorem ex-
ponit, ut א sit accidentarium.

Abbē ezra

7 Et non declinabunt.) יעבטון, idem quod יעורון diuertent, & sic lingua Ismaëlica. Viri

8 Vnusquisque, singuli. Metaphoricōs, quasi hoc genus locustarū maribus constaret: & quia cōmemorauerat eas sicut fortes currere. Super enses, השלה instrumentum est militare, ut, ne transeat בשלה in ensē. Et non משלחת Iob. 35. ver. 18. non ensis in pralio. Non vulnerabuntur, יבצעו idē atq; Eccle. 8. ver. 8. יבצעו cui simile ובצעם & vulnera eos in capite omnium. Amos 9. ver. 1

6 In

D. Kimhi 6 In ollam.) פארור proprie ollam significat ut, coquent
 Num. II. ver. 8 בפרור in olla. Hic tamen est nigror & fuligo. Tanquam
 olla, inquit, sic omnium erūt vultus à conspectu eius. א por-
 rò in medio eius assumptum est ad productionē, sicque in-
 tellexit Ionathan, omnes vultus obteguntur fuscedine ni-
 gricāte, tanquam caldarii. Sunt praterea qui Redigētur
 in ollam, seu contrahent ollam (sic enim legitur in ve-
 ritate Hebr.) Interpretentur sensu eius quod postea versu
 10. dicitur, stellæ contraxerunt splendorem suum. At do-
 minus pater meus in illos traductus ex eo est, quòd lingua
 קבוץ, quam hīc usurpat, non est eiusdem rationis ac אסיפה
 collectionis, qua illic utitur. Nam nō dicitur קבוץ congre-

gen. 49. v. 33. ויקבוץ אסוף יריך ויכבוץ אסוף יריך
 I. Sa. 14. v. 19 & congregavit pedes suos, quemadmodum ויאסוף רגליו
 & collegit pedes suos. Dicitur quoque, non est quisquam
 Iud. 19. v. 15 ויאסוף אסוף colligens me, at non dicitur ויקבוץ אסוף
 congregās seu con-
 trahens. Similiter non dices ויקבוץ אסוף
 contraxerunt splen-
 dorem suum, quia ויקבוץ אסוף
 usurpatur de re dispersa.
 האסיפה
 autem etiam de re qua non dispersa est.

7 Et non declinabunt à semitis suis.) Et non impe-
 diunt semitas suas, iuxta Chaldaeam paraphrasim, alioqui
 ויעבטו non habet simile in scriptura. Sunt qui interpretan-
 tur, non dant mutuò semitas suas ex, mutuando העביטו
 Gen. 15. v. 8
 mutuuum dabis eis, ut dixerat, viri in viis suis gradientur.
 sunt rursus qui ita explicent, non peruertūt aut obliquant
 semitas suas ex lingua Arabica.

8 Singuli in calle suo.) Quia compararat eas homini-
 bus & fortibus ait, singuli, aut ut in Hebræo est ובר, id
 est, vir, tametsi hæc locutio non nisi cadat in homines. Sed
 &

& super enses cadēt. טלה, est gladius, & sic, ne trāseat
 in gladium, &, non gladius in pralio. בער autē significat
 super, ut, & clausit dominus בערו super eum, &, expia
 Eccl. 8. ver. 8.
 bit super se. ופולו verò, castrametabuntur. Et sic in Genes. Gen. 7. ver. 16
 Corā omnibus fratribus suis Ismaël נפל cecidit, castra po-
 Gen. 25. v. 18.
 suit. Et in Iud. cadunt seu castra metantur in valle. Non
 Iud. 7. ver. 12.
 vulnerabuntur. ובערו per bēth idem quod ופצעו per pé,
 Exo. 21. v. 23.
 ex, פצע liuor pro liuore, estque verbum absolutum, & sic
 in Amos ובערו ובערו vulnera eos in capite omnium. Quā-
 Amos. 9. v. 1
 quam illic actiuè sumitur. significat autem succindere, vul-
 nerare hac sententia, Acies hæc nihil habet commune cum
 reliquis hostibus, ut prohibere possis, ne ad te veniat, gla-
 dio. Illæ enim resident & castra collocant super gladiis, nec
 tamen vulnerantur, idque ob earum leuitatem. Ionathan
 transtulit הטלה in significatione missionis, & ובערו ex si-
 gnificatu huius loci, Osore בצע auaritia, hoc sensu, ad lo-
 Exo. 18. v. 21.
 cum quo mittuntur interficiunt, nec recipiunt pecuniam.
 Non sunt ut reliqui hostes ut eas placare possis pecunia.

9 In vrbe i cursitabunt, in Chal. i Armantur. No-
 muro current, domos con- ster, Ingredientur.
 scendent, & per fenestras in Chald. k ex cancellis in-
 trabunt quasi fur. grediuntur tanquam fu-
 res.

10 Ad faciem eius i cōtre-
 Chald. l desolatur.
 munit terra, moti sunt cæli,
 sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt
 splendorem suam.

11 Et dominus dedit vocē suam ante faciem exer-
 citus sui, quia multa sunt nimis castra eius, quia
 fortia & faciētia verbum eius. Magnus enim dies
 E domi-

domini & terribilis valdè. Et quis sustinebit eum?

Auctariū. Tanta est tēporis illius calamitas & afflictio, ut miseris mortalib⁹ rerū machina sursum deorsum misceri videatur, quin & partes magni corporis uniuersi suis functionibus priuari existimentur. Hoc autem in maximis & plusquam tragicis turbis fieri solet, proinde dominus apud Aggeum, cum rerum statum mutare se velle dicit, adhuc modicum, nquit, & commouebo non solum terram sed & cælum, ut etiam Paulus exponit.

Agg. 2.

Hebr. 12.

II Dominus tanquam militum imperator, oratione vocēque suorum animos ad futuram dimicationem acuit, undique copias contrahit, ut numerosiore agmine decernat cum hostibus. Ita oratione exercitum commouet ut vehemens ille sit & promptissimus ad exequenda iussa, & omnes intelligāt acerbissimum esse mortalibus diem domini, vixque quemquam esse qui eum ferre possit. Hæc enim est peroratio eorum omnium quæ de locustis, ut militibus quorū imperator Deus, aduersarij Israëlita, hætenus commemorata sunt.

R. Selomo 9 In vrbe cursitant.) Heb. יִשְׁקוּ significat edere strepitum, & sic כַּמְמָם tanquam strepitus locustarum, vsus Esā. 33. ver. 4. Pro. 28. ver. 15 קִקְקוּ perstreps, כַּמְמָם strepitus vrtica. Ionathan autem sop. 2. ver. 9. vertit in significatione קַשׁ armorum, Armantur, inquit, in vrbe.

10 Moti sunt cæli.) ob futuram vltionem Israël comouentur & contremiscunt. Retraxerunt splendorem suum. intrò duxerunt lumen suum.

11 Et dominus dedit ad eos vocem suam per verbum prophetarū suorum, antequam miserit aduersum illos exercitum

citum hūc suum. Quia multa sunt nimis castra eius, quæ in vos immittet ni bene egeritis.

9 Cursitant.) יִשְׁקוּ deriuatur à קַשׁ crure.

Abbē ezra

10 Ad faciem eius cōtremuerunt homines qui terram incolūt. Sol & luna. defecit eis, ut, antequam obtenebre tur sol. Eccl. 22. ver. 2

11 Et dominus dedit.) Sensus est, Quia tam vehemēs illorum strepitus est, contremiscit terra voce clangoris, iuxta id quod dixerat, Cōtremiscunt omnes habitatores terræ. Qui verò in hunc modum exponit, dominus indicauit hoc vobis ante aduentum eius, non sequitur rationem lingue huius, verum sensus est: Deus veluti tremefecit terram, in quam sententiam, Dominus de Sion rugiet, & ex Hierusalem dabit vocem suam. ubi prædicitur: terra motus, de quo similiter alibi, rugiendo rugiet in mansione sua. Nec est mirandū ut vox eius sit veluti vox terræ motus, cum præsertim multa admodum sint castra eius, ut & tumultus populorum apud Esaiam. Facientia verbum eius. Iuxta illud, quia ori meo ipse mandauit, & spiritus eius congregauit ea, unum ex eis non defuit. Amos 1. ver. 2 Iere. 25. ve. 30 Es. 17. ver. 12. Es. 34. ver. 16

9 In vrbe cursitabunt.) Est enim יִשְׁקוּ de significatione קַשׁ cruris. Meminit autem huius verbi in locusta quòd crura eius proluxa sint. & præterea, quoniam ipsa iugiter ambulat nec nisi modicè quiescit. sicque dixit Esaias, iuxta cursitationem locustarū discurret in eo. significat affiduitatem incessus, & sic, Filius cursitationis domus meæ. (procurator). Ionathan vertit, in vrbe armantur. Per fenestras. בעַר pro כַּן ex, ut, בעַר ex cæcello, בעַר ex fenestra. 4. Re. 1. ver. 2

D. Kimhi

Esā. 33. ver. 4.

Gen. 26. ve. 7.

Gen. 26. ve. 7

4. Re. 1. ver. 2

fores obduntur. Nam ex fenestris ingrediuntur domum, sicut fur, qui clauso ostio per fenestras studet ingredi.

10 Ad faciem eius contremuit terra.) In aduentu eius contremiscit terra ad ipsius conspectum. Id autem figuratè dictū est, & sic Moti sunt cæli, obtenebrati sunt & retraxerunt splendorem suum, Hæc, inquam, omnia tropica sunt ad declarandā afflictionis acerbiteratem.

Esa. 13. ver. 10 Talis enim scriptura mos, hinc illud *Esaie*: Obtenebratus est sol in exitu suo, & similia multa. Sensus autē eius, quod dixit, Retra xerunt splendorem suum, is est, Retra xerunt lumen suum ad sese, ut non cernatur: & sic retrahere manum tuam: & retraxit pedes suos.

I. Samuel. 14. Gen. 49. ver. 33.

11 Dominus dedit vocem suam.) Et ecce dominus deus audire facit aduentantem exercitum suum ante aduentum eius ministerio prophetarum, eo ut conuertantur per pœnitentiam. Et quis sustinebit eū? quis poterit ferre eum? In quā sententiam, Quis verò sustinebit diem aduentus eius, in *Malachia*.

Mal. 3. ver. 20

12 Nunc ergo, dicit dominus, Conuertimini ad me toto corde vestro, & ieiunio, & fletu, & planctu.

13 Et scindite corda vestra, & non vestimenta vestra, & cōuertimini ad dominum deum vestrum, Quia benignus & misericors est, patiens & multa misericordiæ, & pœnitens super malo.

Quis

14 Quis p̄scit, cōuertatur *Chald. p̄* Vide *Auctarium* & ignoscat & reliquat post rium & *Kimhi*. se benedictionem, sacrificium & libamen domino deo vestro.

Oratorio more post futuræ calamitatis narrationē & *Auctariū*. confirmationem ingreditur amplificationum & motuum communes locos. Tanto malo occurrendum esse docet pœnitentiæ luctu & fructibus dignis resipiscencia, ut *Iohan. Matt. 3.* *Quis enim scit, inquit versu 14. num hoc pacto sententiam suam reuocet dominus, & calamitates illas cum benedictionibus commutet ac largiter annonam præbeat, quæ etiam sufficere possit sacrificiis & libaminibus Mosaïcis? Ita enim simpliciter hunc locum intelligo. Chaldaeus alium sensum efficit: Qui scit, inquit, in manu sua peccata esse, resipiscat, & misericordia ei concedetur, ac quicumque respuerit sua ipsius scelera remittentur ei, suscipietque benedictiones & consolationes, atque oratio eius tanquam viri qui offert oblationes & libamina in aede sanctuarij, in aede domini dei vestri.*

13 Et non vestimēta vestra.) Non enim laceratio vestium vestrarum mihi curæ est. Interpretatio alia, Scindite corda vestra, & nō opus habebitis lacerare vestes vestras luctus gratia. Et pœnitens super malo, Mutans sese in cogitationem aliam.

14 Quis scit.) apud se iniquitatē esse, Conuertatur, & ducatur pœnitentia, & relinquet eruca & bruchus post se benedictionem. pœnitentiæ interuentu benedictio adueniet fructibus.

12 Conuertimini ad me toto corde.) Pœnitēdo. Et *Abbē ezra*

E 3 iei-

ieiunio, si forte expietur iniquitas illa afflictione animæ.
Et fletu, confitendo peccata & querendo gratiam super il-
lo malo quod vobis imminet.

Abbē ezra 13 Et scindite.) More veteri ubi aduenisset calamitas
Gen. 3. ve. 33. aliqua, lacerabatur vestes, ut, & lacerauit Iacob tunicam
suam, & ita in rebus gestis Davidis. Porro laceratio cor-
dis est iuxta illud, Circuncidatis præputium cordis vestri.
Deu. 10. ve. 16. Rursum scriptum est, Et scindam clausuram cordis eorū.
Esa. 13. ver. 8. Sensusque est, ut detrahant operculum cordis illudque rū-
pant, quod prohibeat ne cor intelligat. Sētentia igitur est,
Pro. 13. ve. 16 ut attendant ad veritatem: & propterea scribitur, Qui-
cunque callidus est, facit omnia in scientia. Et pœnitens.
Hebr. חַיִּי nomen adiectiuum ac secunda radice, nisi gut-
turalis fuisset, habuisset daghes ad absorbendum Nun pri-
mam radicalem.

14 Quis scit.) sensus est, Quis scit si forte dominus con-
uertatur & iste exercitus relinquat post se benedictionem,
ex qua conficiant sacrificium & libamen.

D. Kimbi 12 Nunc ergo.) Hoc est, si non respiciatis ante eius ad-
uentum, etiam nunc post aduentum eius, hortor vos ad re-
suscipiantiam, autque Nunc, quoniam propinquum erat tē-
pus aduentus eius, cum hic vaticinaretur, iam enim dixit,
quia venit dies domini, quia prope est. Toto corde ve-
stro: ne pœnitētia sit duplici corde, ut ostendetis formulam
pœnitentiæ publicè. & interea clanculum nulla pœniten-
tia afficiamini, sed pœniteat vos in occulto. Hoc enim præ-
cipuum est. Et ieiunio & fletu & planctu. publicè ad-
deicienda corda, & ut quisque videat socium suum ieiun-
antem, flentem, ac plangentē, emolliatque cor suum si mo-
do

do per sese non conuertitur.

13 Et scindite.) Si laceraueritis cor vestrū, & ab eo de-
traxeritis omnem cogitationem prauam, non necesse habe-
tis scindere vestimenta vestra, ut cum aliquis proscindit
vestes suas præ afflictione & angustia. Quia benignus
& misericors est. Hæ enim sunt proprietates eius, uti scri-
ptū est in lege, quod pœnitentia duci soleat erga respiscen-
tes super malo, atque ita scribitur, & pœnituit dominū ma-
li, quod se dixerat facturum populo suo. Exo. 34.
Exo. 32. ve. 14

14 Quis scit conuertatur.) Sunt qui interpretentur,
Quis scit si forte conuertatur dominus & ducatur pœni-
tentiæ, & quamquam diximus de proprietatibus eius ef-
se ut eum mali pœniteat, nec de eo dubiū sit, tamen si mul-
tiplicata fuerint iniquitates non tangitur pœnitentiæ, ni-
si aliquo usque punierit, propterea que Quis scit, in-
quit. Potest etiam sic dici, Quis est qui scit vias pœniten-
tiæ? Conuertatur & pœnitebit dominum huius mali. Iona-
than alium sensum sequutus: Qui, inquit, scit in se esse de-
licta, redeat ab eis & misericordia cum eo communicabi-
tur, Et relinquat post eum benedictionē. Et deus be-
nedicendus relinquet post locustam benedictionem, quia si
conuertantur expellet eam & relinquet in germine bene-
dictionem, ne quicquam pereat. quodque reliquum fuerit,
erit in benedictionem: ac conficietis ex eo sacrificium &
libamen domino deo vestro, ex aduerso eius quod di-
xerat, succisum est sacrificiū & libatio de domo domini. Cap. 1. ver. 9.

15 Canite tuba in Sion, Chald. 9 Decernite, seu
sanctificate ieiunium, vo- indicite.
cate coetum.

16 Congregate populum. *Chald. Adducite.*
 sanctificate ecclesiā, coadu *Chal. De conclavi do-*
 nate senes, & cōgregare par- *mus cubationis sua.*
 uulos & sugentes vbera. *Chal. Vbi qui liberati*
 Egrediatu sponſus de cu- *sunt verbo dei vestri?*
 bili suo, & sponſa de thalamo suo.

17 Inter vestibulum & altare plorent sacerdotes
 ministri domini & dicāt, Parce domine, parce po-
 pulo tuo, & ne des hæreditatem tuam in oppro-
 brium, vt dominantur eis nationes, Quare dicent
 in populis, vbi est deus eorum?

Auctariū. Paruulos atque adeo infantes cogere iubet, vt si peri-
 cula sua eos non mouent, saltem natorum, erga quos affe-
 ctus solet esse propensissimus, discrimina & fortuna com-
 moueāt: sed nec absque affectu sponsi & sponsæ, quorum
 amores ardentissimi sunt, meminit. Sic rex Niniuiticus a-
 pud Ionam quam alia ratione in ediam pecudibus impe-
 rat, quam vt earum boatu moniti homines ardentius dei

17 misericordiam & benignitatem implorarent? Sequenti
 versiculo vestibuli templi, quod porticus Salomonis in eu-
 angelio appellatur, mentionem facit, quoniam illō conue-
 niebat populus, suaque illic vota, donaria, & munera deo
 persoluebat. vnde & atrium populi in scriptura aliquoties

De altari holo dicitur. Altare de quo loquitur nō illud erat aureum, quod
caustorū loqui erat in templo, quodq; appellatur altare thymiamatis seu
ent, nō incensi. incensi, sed abeneum in quo offerebātur holocausta in ipso
 sine Hecal mediæ templi partis seu atrij sacerdotum, pro-
 ptereaque fleant, inquit, sacerdotes in cœtu ecclesiæ popu-
 lique conspectu, illo loco qui inter conuentum populi &
 atrium

atrium sacerdotum est, illicque coram domino, immo & po-
 pulo ministrent, vt si non vnus aut paucorū, saltem totius
 ecclesiæ communionē ducatur dominus.

16 Coadunate senes.) *Heb. קבצו per daghes in ב & Selomo Ia-*
 tamen de proportione verbi huius est, mitte קבוצו coaduna rhius.
 mihi, &c. ex coniugatione leni siue Kal. 3. Reg. 18.

17 Vt dominantur eis nationes.) *Hebr. למטול de*
 significatu מטול parabola & dicterij, vt dicterij, inquit,
 iactent in eos gentes. In opprobrium, in conuitium.

15 Canite tuba.) *Post aduentum locustæ.*

Abbē ezra

16 Egrediatu sponſus.) *Vt edat planctū & fletum.*

17 Inter vestibulū.) *Non vos decet flere in domo do-*
 mini, in templo corā me. In opprobrium famis. Vt do-
 minentur eis nationes, qui enim esuriunt, ad eas fu-
 giunt. Vbi autem ad illas peruenerint, non iam illis est bel-
 landi facultas.

15 Canite tuba.) *Hec supra exposuimus.*

D. Kimhi

17 Congregate paruulos, & sugentes vbera.) *vt*
 ieiunent etiam paruuli & sugentes vbera affligantur nec
 sugant, sintque omnes in eodem cœtu, atque deplorent par-
 uuli & infantes famem suam, grādiore verò summittan-
 tur illorum fletu atque conuertantur, vt sic dominus beni-
 gnitate sua misereatur clamoris paruulorum. Egrediatu
 sponſus, etiam sponſus, quem oportebat nupta sua frui,
 prodeat è conclauis suo, similiter sponſa procedat ex domo
 thalami sui, hoc est, cōclauis seu cubilis cuius meminit. Aut
 exponetur סחופתה ex monilibus & ornamentis quæ eam
 סחופתים operiunt tempore desponsationis, atque ita omnes
 sint in cœtu vnā & fleant sponſus ac sponſa cum eis, gaudij

F loco

loco. Hac autem omnino frangunt hominis animum, dominus autem miserebitur. Jonathan vertit, prodeat sponsus de conclavi domus cubationis suae & sponsa de domo thalami.

17 Inter vestibulū & altare.) Illic enim consistebant ad fungendum munere suo. Caterum ubi desit ministerium, quemadmodum dixerat, succisum est sacrificium & libatio, ibi in loco ministerij sui fleant & orent deum Opt. Max. in aede sanctuarij & dicant, Parce domine populo tuo, vt dominantur eis nationes. nam cum fames erat in terra Israëlica, plurimi ea egrediebantur peregrinaturi in Aegyptum aut Palestinam propter famem. hoc autem illis erat probro & eis dominabantur gentes interea dum essent peregrini in ipsarum terris.

18 Zelatus est dominus terrā suam & pepercit populo suo.

Chald. Pepercit deus terrae suae & misertus est populi sui.

19 Et respondit dominus & dixit populo suo, Ecce ego mittam vobis frumentum & mustum & oleum & replebimini in eis, nec dabo vos vltra opprobriū in gentibus

Chald. Benedicam vobis frumentum.

20 Et eum qui ab Aquilone est, procul faciam a vobis & expellā eum in terram inuiam & desertā, Faciem eius contra mare Orientale & extremum e-

Chald. y In probra faciemis.

Chal. z Et populū qui ab Aquilone venerat procul summouebo a vobis & amandabo illum in terram squallentem & vastam, caput eius, &c.

ius

ius vsque ad mare nouissimum, & ascendet foetor eius & ascendet putredo eius, quia magnificauit facere.

Cha. a ad mare occiduū, b Vadet, id est, spargetur spiritus eius seu odor & halitus eius, quia multiplicauit facere mala.

Altera pars libri quae continet promissiones de futuro semine, quae etsi crassa & pingui minerua describantur, Non dubium tamen quin altius & ad spiritum transferri debeant. Vt enim illae ad literam contigerint, certum etiam est his externis longè ampliores & magnificentiores adumbrari. Verbi causa quod hic versu 20. dicit de Aquilonari primo pertinet ad locustam, deinde ad Chaldaum regem qui, vt initio dixi, per locustas significabatur. deinde ad Sathanam hostem perpetuum populi domini, quamuis reuera dominus & locustā & Chaldaum, nedum Sathanam, procul a populo suo summonerit. Caterum rectè Hieronymus coniecit per Aquilonarem intelligi Chaldaum, quod Babylon sit ab Aquilone Ierosolymorum, vt & supra docui, ac eum potius quam locustas, quia illae à Meridie grassari solent.

18 Zelatus est dominus.) Zelari singularē affectum & studium significat vt, Zelari sine mihi. Ingressa est in animum eius calamitas terrae suae, pugnavit certamen eius ac occupatus est in negotiis eius. Doctores nostri exposuerunt lingua protestationis, obtestatus est, inquit, locustam super negotiis terrae suae.

19 Opprobriū.) Conuitiū vt vos dicant panis indigos. 20 Et eū qui ab Aquilone est.) Licet exponere de examine locustarū, ac in illud cadit haec locutio, Expellā eū

F 2 in

in terram inuiam & desertam. Sententia alia de populo qui venit ex Aquilone regum Assyriae. Iuxta doctores nostros is est fomes mali, qui latet in corde hominis. Orientale, hoc significat קרמוני anterius. Doctores nostri qui iam hoc exposuerunt de fomite mali, hæc duo maria accipiunt de sanctuario priore & posteriore. Sic verò exponunt, propterea quòd is posuit faciem suã in sanctuarium seu fanum prius & posterius, eaque diruit. Iuxta Chaldaam paraphrasim quæ hoc intelligit de exercitu regis Assyriorum necesse est, Faciem eius ad mare Orientale, significare partem exercitus eius mittendam in Orientem, & partem in Occasum. Putredo eius. צחנה dicitur, ut indicat באשו factor eius, de sordibus & inquinamentis. Quia magnificauit facere malum, extendit enim manum suam in magnos.

Abbē Ezra 18 Et zelatus est dominus terram suam.) Hebr. לארצו terra sua, pro terra sua, ut, Ne forte dicant לי mihi, pro me, seu de me, in Iudicibus. Caterum iã docui prophetas rem quæ futura traditur, narrare in præterito.

19 Et respondit.) sacerdotibus flentibus. Et replebimini eis, tã locuples quàm egenus. Nec dabo vos. Dispergebantur enim ut eas quærent, quemadmodum dicunt in Threnis Jeremiae, Agyptij dederunt manum.

29 Et cum qui ab Aquilone est.) Exercitum locustarum, qui adfuit ex plaga Septentrionali. Sensus autem terræ inuiæ & desertæ quòd non illic inueniet quibus vescat. Anterius, hoc est, Orientale: & Nouissimum, Occiduum: utrunque verò respicit situm Ierosolymæ. Ecce autem ubi fuerint in terra vestra, morientur. צחנה idem quod

quod באשו factor eius, nec habet coniugatũ in tota scriptura, sed sensus geminatur.

18 Zelatus est dominus.) Vaticinatur propheta quòd D. Kimhi ubi pœnitentiam egerint, suscipiet deus orationem eorum, & tunc zelo persequetur terram suam ne vastetur. Vsus porrò est voce zelandi, quod, ut dicebat, essent probro intergentes. Terræ suæ, pro terra sua. & sic, An zelaris mihi, Num. II. v. 29 pro me.

19 Et respondit.) Respondit vociferantibus interuentu propheta sui. Mittam vobis. Quia progerminare faciã arbores agri & herbas terræ. Ionathã vertit, Benedico vobis. Et replebimini eis. ארוח scilicet pro סמנו, ut ne forte פרו. 25. fatieris seu replearis eo, id est, ab eo, & euomas illud, nimirum הסבעו pro סמנו.

20 Et cum qui ab Aquilone est.) Locustam vocat Aquilonarem, quòd illis venerit à parte Septentrionis. Et expellam eum in terrã inuiam, ac ibi morietur, quia nihil nanciscetur quod comedat, propterea Et ascendet foetor eius. Faciem eius cõtra mare anterius. Orientale, nempe mare Chinereth (Tyberiadis) aut mare salsum, quæ sunt ad Orientem terra Israël. Et extremum eius ad mare nouissimum mare Occiduum. Est quæ illud quod Moses vocat in lege mare magnum (Mediterraneum) quod est ad occasum eiusdẽ terræ. Faciem eius, hoc est, caput eius. Congeminat sententiã diuersis vocibus. Nam putredo seu צחנה idem quod factor & באשו. Hac autem loquendi formula significat tetrum earum odorẽ sese insinuaturum in prætereuntium nares. Quia magnificauit facere. Locusta magnificauit facere malum in ter-

ra. Dominus verò misertus terræ enecauit eam. Doctores nostri beata recordationis hunc versum exponūt de Christi temporibus ad hunc modum. Eum qui ab Aquilone est procul faciam à vobis. Iste est fomes mali qui later & residet in humano pectore. Et expellam eum in terram inuiam, in locum ubi nō inueniuntur homines, cum quibus sese misceat. Faciem eius ad mare Orientale, quia conuertit oculos suos in sacrarium prius, & euertit illud. Et extremum eius ad mare nouissimum, quoniam coniecit oculos in fanum alterum. ac illud diruit interemptis discipulis sapientum qui in eo erant. Et ascendet foetor eius atque putredo eius, quia missas facit profanas gentes, sese verò miscet cum hostibus Israël.

Quia magnificauit facere, & in sapientum discipulos, inquit Abat, potius quàm in alios.

21 Noli timere terra, exulta & letare, quoniam magnificauit dominus, ut faceret.

22 Nolite timere animalia regionis, quia germinarūt speciosa deserti, quia arbore attulit fructum suum, ficus & vinea dederūt virtutem suam.

23 Et filij Sion exultate & letamini in domino deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiæ, & descende

Ch. c Quia multiplicata & letare, quoniam magnificauit dominus facere in te bona populo suo.

Chal. d Coronata sunt herbis caula seu mansiones deserti.

Ch. c Prosperauit, id est, prospere tulit fructū suum ficus, & vinea onerantur, id est, onuste emiserunt fructus suos.

Chal. f Restituit vobis doctorem vestrum in iustitia, & demisit vobis

dere

dere faciet ad vos imbrem pluuiā primogeneam tē-
primum & serotinum in pore suo, & serotinam in
primo. mēse Nisan (Martio).

Tot hic benedictiones quot supra maledictiones immittere dicitur dominus. Hæc enim nihil aliud sunt quàm antitheses superiorum, ut doctissime conferunt Abben Ezra & Kimbi. Quod verò 23. versu cōuertimus doctorem iustitiæ, habemus patronos veteres omnes Chaldaum, Septuaginta, Hieronymum, Rab. Selomonem, nisi quòd hic accipit pluraliter, ut nihil sit opus recurrere ad commentationes Iudaicas, ac explicare pluuiam ad iustitiam. Ut enim illinc eximius sensus elici possit, ille tamen est longe optimus qui perspicue & absque ἀμυγῆ Christum doctorem iustitiæ iustificationisque nobis pollicetur & exhibet. De eo sic concionatur Esaias 30. Non faciet auolare à te ultra doctorem tuum, & videbunt oculi tui præceptorem tuum, & aures tuæ audient verbum post tergum momentis, hæc est via, ambulate in ea.

23 Imber seu pluuiā prima est quæ cadit statim post mēse mense Octobri ad madefaciendam terram & præparandam futura sementi, aut quæ sementem postea fouet. Pluuiā autem serotina, non quæ serò seu vesperi decidit, sed quæ omnium postrema depluit, ad agros maturandos valde utilis, qualis est quæ mense Martio apud Iudæos decidebat paulò ante messem. Hæc valde commendatur in libris prophetis, de qua & loquitur Iacobus 5. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens donec accipiat temporaneum & serotinum.

21 Noli timere terra.)ò terra Israël ne redeas ad penitentia

R. Selomo.

tentia luctum.

23 Doctorem.) prophetas vestros, qui vos docēt conuer-
ti ad me ut iustificemini. Imbrem primū, **מורה** enim po-
steriore loco idem quod **מורה** pluuia prima. In primo, in
Nisan, mense Martio, & quāquam pluuia prima, illa est
destillatio prima quæ depluit in semetem mense Octobri,
tamen illo anno Martio mense sementis iacta est, ut expo-
nitur in Talmud, tractatu de Ieiunio, quia succreuit pro-
uentus die undecimo.

Aben Ezra 21 Noli timere.) ex aduerso, & timendus valdè. Exul-
ta, è regione plactus. Quoniam magnificauit domi-
nus vt faceret bonum, contrā quā diceretur supra, quia
magnificauit locusta male agere.

22 Nolite timere animalia agri.) Antithesis huius
sed & bestia agri clamant ad te. Quia germinarunt
caulæ deserti, contrā, Et ignis deuorauit caulas deserti.
Quia arbor attulit fructum suum. contra, Omnes ar-
bores agri aruerunt.

23 Et filij Sion.) Scribit Iapheth doctorem hūc esse pro-
phetam qui illos viam iustitiæ docuit, & proinde obtigit
illis bonum, postea verò repetiuisse vocem **מורה** sed non in
significatu doctoris, verum pluuia primæ ex lingua sanctæ
consuetudine, vt, In maxilla asini aceruū, duos aceruos
prostrauit, ubi **מורה** modò asinum, modò aceruū signifi-
cat. Et, super triginta pullos & triginta vrbes, quo loco
modò per pullos, modò per vrbes vertitur. Rursum,

1ud. 15. ver. 16. Qui incendit incendium, & qui depastus fuerit, eodem
1xo. 22. ver. 6. verbo nunc incendium, nunc depastionem significare. At,
mea quidem sententia, **מורה** utrobique primam pluuiam
signifi-

significat. Ait autem dedisse primam pluuiam ad iusti-
tiam, vt in Malachia, Sol iustitia & sanitas in alis eius
(orietur vobis). In primo, mense primo: quia semper dies
plurimi intercedebant inter tempus pluuia primæ & se-
rotina. at mense primo venerūt simul, quod erat prodigiosi
operis, & id quoque quia magnificauit dominus facere.

21 Noli timere terra.) Ne timeant habitatores terræ D. Kimhi
Israël. Exulta & lætare, ex aduerso, Accingite & plan-
gite, eiulate, sanctificate ieiunium. Quia magnificauit
dominus vt faceret, vt faceret bona, aduersum locustā,
quæ multa mala intulerat.

22 Nolite timere animalia regionis. Per antithesim
eius quod dixerat, Sed & bestia agri clamant ad te. **מורה**
autem hic dixit pro **מורה**. Quia germinarunt caulæ
deserti. de quibus dicebat, Ignis deuorauit caulas deserti.
Ceterum posteaquam herbam protulerūt, existimandum
quoque est riuos repletos aquis. Quia arbor attulit fru-
ctum suum. Quemadmodum arbor protulit fructum
suum in humo culta & habitabili, sic in deserto herbas
profuderunt loca herbis commoda. Virtutem suam, vim
suam, id est, fructum suum: & ita transtulit Ionathan, Tu-
lerunt fructus suos.

23 Et filij Sion.) aduersum id quod dicebat, Canite tu-
ba in Sion, Quia dedit vobis **מורה** pluuiam primam,
idem scilicet quod **מורה**. Dedit, inquit, vobis pluuiam pri-
mam ad iustitiam quam fecit vobiscum; dum dissimulans
præuaricationes vestras. visitat vos pluuia. Meminit au-
tem initio primæ pluuia quæ decidere solet mense Octobri,
Postea verò se exponens subiicit, Et descēdere faciet ad

vos imbrem matutinum & serotinum in primo. Pluuiam quæ vocatur prima demittet vobis tempore suo, in marhesuan qui est October, & demittet vobis similiter serotinam in tempore suo mense primo qui est Nisan, seu Martius. Porro utrumque מורה more (bis enim idem vocabulum usurpat) cum Mem idem significat ac וורה iorè cum Iod. Ionathã primo loco vertit in significatu docendi.

Hæc enim verba eius sunt, Et filij Sion exultate & letamini in verbo domini dei vestri, quia dedit vobis * doctorum vestrum in iustitiam, & demittit vobis pluuiam primogeneam tempore suo, & serotinam mense Martio. At doctores nostri exposuerunt utranque illius anni pluuiam tam primam quàm serotinam descendisse in Martio. Eo anno, inquiunt, effluxerat magna pars Februarij, & nondum illis descenderant pluuia. Verùm descendit illis destillatio prima primo die Martij: tùmque ubi Israëlitas propheta iussisset exire & serere, responderunt: Is cui est cabus tritici aut hordei edat illum & viuat, vel seminet illum & moriatur, ubi ille, Nihilominus egredimini & serite. Factoque miraculo reuelatum illis est, quòd in foraminibus, rimis formicarum, & parietibus reconditum erat. Illi ergo egressi seminauerunt secundo, tertio, & quarto diebus; descenditque illis ros secundus quinto die eiusdem mensis, & obtulerunt manipulum decimosexto eiusdem. Et ita manipulus qui offerebatur ex frugibus per sex menses succrescentibus, oblatu est à die undecimo, & fruges quæ totis sex mensibus succrescebant, creuerunt undecim diebus, de qua etate dictum est, Qui seminabant in lacrymis, in exultatione metent.

* alij Doctores

Isa. 26. v. 5.

24 Et

24 Et implebuntur aræ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.

25 Et reddam vobis h annos quos comedit locusta, bruchus, robigo, & eruca, fortitudo mea magna quàm misi in vos.

26 Et comedetis vescetes & saturabimini, & laudabitis nomen domini dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum. Et non confundetur populus meus in sempiternum.

27 Et scietis quia in medio Israël ego sum, & ego dominus deus vester, & non est amplius. & non confundetur populus meus in æternum.

26 & 27 Hæc omnia pertinet proprie ad diuinitatē domini Christi, qui ecclesiam suam cumulationibus bonis, quàm quæ suo aut Adami vitio amiserat, beauit. Vnde & hic perpetua dei presentia, quæ nos labentes sustineat, promittitur. Quamquam negari non potest, quin iuxta literam, qua tamen longè magnificentiora significantur, iactura, quam supra locusta intulisse dicitur, resarciri debeat, & damna quibus Iudæam prope totam exteræ nationes mactauerat, insigni successu commutari. Ad illas enim potius quàm locustas, quæ hic disputantur, cum Chaldaeo paraphraste, pertinere existimo.

24 Et redundabunt torcularia.) Verbum Hebræi R. Selomo

G 2 cum

Chald. g Et fouea olei supernatare facient.

Chald. h Annos bonos pro annis, quibus diriperunt vos populi, nationes, & lingua, potentatúsque ac regna. Vindicta exercitus mei magna quæ immisi in vos.

Chald. i Diuinitatem meam collocaui & presentiam.

Auctariū.

cum קוּטוּ proprie dicitur de illa sonitus emissione, qui e-
ditur cum fluxus humoris decidit de torculo in medios la-
cus, id est, in קוּב. Nam Iékeb illud est receptaculum, quod
est ante torcular.

Abbē ezra 24. Et redundabunt.) Hebr. קוּטוּ osculabuntur ut a-
pud Ezechielem, Audiui vocem alarum animantium sese
Eze. 3. ver. 13. inuicem קוּטוּ osculantium.

26. Et comedetis. Et non confundetur.) Antithesis
cap. I. ver. II ad illud, Confundimini agricolæ. Quamquam autem the-
mata utriusque loci diuersa sunt, significatus tamen vnus
idemque est, & sic קוּטוּ consuluit, de quies. pe Iod & קוּטוּ, de
Esa. 8. ver. 10. quies. Ain in Esaia, קוּטוּ consulite consilium.

25. Et reddam vobis annos.) hoc indicat quolibet an-
no præterito, non nisi vnam locustarum speciem immissam,
& iam deuenisse quartum, cum hæc illis rerum abundan-
tia maxima obtigit.

27. Et scietis.) Absque gloria mea quæ in medio vestri
est non hæc contigissent, ac proinde sperabunt in me ab hoc
deinceps die, nec pudore suffundentur vnquam.

D. Kimhi 24. Et implebuntur aræ frumento.) Hæc sunt dilu-
cida. Et redundabunt. Vox Hebræa sonat facere super-
natate, idem scilicet quod קוּטוּ quatenus extat in regi-
bus, וּצוּ & fecit supernatate ferrum. Item qui וּצוּ inun-
4. Reg. 6. dare fecit aquas maris rubri in conspectu eorum. Quasi di-
Deu. II. ve. 4. ceret, Torcularia replenda quousque perfluant vinum &
oleum parte superiore. Porro ex his scriptis Talmudicis, A-
quæ festi, quæ immundæ sint, si קוּטוּ innatate fecit eas,
& postea sanctificauit, mundæ sunt: sin consecrauit eas, &
postea קוּטוּ tranare fecit, immundæ sunt, quid hæc vox

קוּטוּ

קוּטוּ significat satis intelligis. Voluit enim aquas illas pro-
fanas esse, quas sacerdos demerferit in aquæ copiam ea le-
ge, ut illa aquæ copia eis supernatet.

25. Annos.) Non enim anno vnico locustæ venerunt,
vt iam exposui. Jonathan transtulit hunc versum allego-
ricè, vt voluisse videatur hanc prophetiam complendam
Christi tempore. vertit enim, Mittam vobis annos bo-
nos, pro annis quibus diripuerunt vos populi, nationes, &
linguæ, principatus & imperia. Ultio exercitus mei ma-
gna est quem immittam in vos.

26. Qui fecit mirabilia vobiscum.) Mirum enim fuit
cum vnico anno illis retribuit prouentum quadriennij, &
iuxta verba doctorum nostrorum, quæ scripsimus, maius
fuit miraculum. Et nõ confundetur.) Fames enim tum
illis à gentibus vertebatur probro.

27. Et scietis.) Agnosceris, quod in medio vestri andiam
clamores vestros. Et non est amplius, non sicut dij exte-
rarum gētium quos coluistis. Ipsi enim nihil conferunt cum
vani & inanes sint.

28. Et erit post hæc, effun- Chald. k Spiritum san-
dam k spiritum meum su- Etum meum.
per omnem carnem, & prophetæ filij vestri &
filix vestræ, Senes vestri somnia somniabunt, & iu-
uenes vestri visiones videbunt.

29. Sed & super feruos & ancillas diebus illis ef-
fundam spiritum meum.

Non est alia loci interpretatio quærenda, quàm quæ
affertur à diuo Petro in Actis apostolicis, tēporibus Mes-
sias ex Ioëlis vaticinio Spiritum sanctum, qui à patre pro-

Auctariū.
Act. 2.

cedit. & de filij peculio accepit, largissime & opulentissime effundendū fuisse in mentes Apostolorum, Apostolicorumque, idque aspectabiliter. Quod idem promittitur in Zacharia 12. cap. Esa. 44. & 32. Ezech. 36. Solus Abben Ezra post R. Mosem hanc sententiam torquet ad etatem Iosaphat regis.

R. Selomo. 28 Post hæc.) Futuris deinceps temporibus. Super omnem carnem, super eum cuius cor factum fuerit tenerum ad modum carnis. Simile est, Et dabo vobis cor carneū, In Ezechiele.

Abbē Ezra 28 Et erit post hæc.) Totā hanc prophetia de futuro est, inquit R. Iesua. Si ita est, inquit R. Moses sacerdos, quare dixit Ioël post hæc tantum, siquidē id futurum erat diebus extremis? Fortasse hic vates extitit rege Iosaphat, ac propterea paulo post meminit vallis Iosaphat. Prophete autem & prophetarum filij ea tepestate plurimi erant. Multi enim processerunt ut colloqueretur cum Eliseo, & vnus Abdias abscondit centum. Super omnem carnem, in terra Israël, qui locus est vaticinando commodus.

29 Sed & super seruos.) qui conuersi fuerint ad legem domini: & sic In ancillas.

D. Kimhi 28 Et erit post hæc.) Vt in Esaia, Et erit extremo die. Subiicit verò Post hæc, quia dixerat, Et scietis, quia in medio Israël ego sum, Nūc, inquit, cognoscitis quidem sed non absoluta aut completa notione, quoniam denuò ad peccandum reuertimini coram me. At post hanc rudem agnitionem tandem eueniet, ut me perfecte & plenè cognoscatis, neque ultra peccetis temporibus scilicet Christi, dictum enim est, quia plena est terra cognitione domini.

Effun-

Effundam spiritum meum super omnem carnem, hoc est, super Israël. uti alio loco dicitur, Vniuersa caro, non de cunctis animantibus, sed tantum homine, ut, Et benedicat omnis caro. item, Veniet omnis caro. Sic hic speciatim Omnis caro, de Israëlitis, qui idonei sunt ut super illos spiritus sanctus resideat. Aitque Omnem, significans tam iuniores quam prouectiores, quæadmodum etiam narrat Ieremias, Omnes scient me ab eorum minimo ad ipsum maximum. Spiritus porro hic, est spiritus scientiæ & intelligentiæ, ut dixit Esaia. Requiescet super eum spiritus domini deinde se paulo post exponens, Spiritus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & timoris domini. Quoniam verò purgabitur mens eorum, in plerisque adeo inualescet vis verbi ut vaticinentur. Non enim dixit omnes vaticinatos, sed Et prophetabunt filij vestri, & filia vestra. In effusione quidem spiritus inquit, Super omnem carnem, In prophetia verò, Prophetabunt, non omnes, sed Filij vestri, & c. Ait etiam, Senes vestri, iuuenes vestri, absque nota vniuersali, conuenienter usque scripsit sapiens magnus doctor Rabbis Moses ben Maimonis fortunatæ recordationis ad hunc sensum, Non obueniet cuiquam vaticinandi vis & facultas, quantumuis doctrina multiplici, nisi itidem eum natura anteuertent procreationis tempore. Filij autem & filia vaticinabuntur in pueritia sua, sicuti Samuel propheta, eritque illis prophetia per visionem somnij, ut hæc voces declarant, somnia, visiones, Quale fuit magna ex parte vaticinium prophetarum, uti Numeris mandatum est, Si fuerit propheta vester domi-

ni,

ni, in visione notum me ei faciam, in somnio loquar cum eo. Atque ita differentes magnitudine & quasi gradibus alteri alteris sublimiores erunt, ut & fuerunt in priscis uatibus, quousque fortasse inter illos sit alter Moses doctor noster, qui pace iam perfruitur. Hic autem attingit tres aetatis humanae gradus pueritiam, iuuentutē, & senectam.

Esa. 61. v. 5. 29 Sed & super seruos.) ut & scripsit Esaias, Stabūt externi & pascent oues uestras, & filij alienigenae agricola uestri erunt ac uinitores uestri. Quinetiam illi, quia consistent in terra Israēlica, & Israēlitis seruient, concipient spiritum sciētiae & intelligentia. Porro effusio spiritus declarat in eis fore spiritum ad redundantiam, hoc enim Zach. 12. v. 10. effundendi uerbum infert. Et ita praedixit Zacharias, Effundam super domum Dauid & habitatorem Ierusalem spiritum gratiae & beneficentiarum.

30 Et dabo prodigia in caelo. & in terra, sanguinem & ignem & uaporem fumi.

31 Sol couertetur in tenebras, & luna in sanguinem antequā ueniat dies domini magnus & terribilis.

32 Et erit, omnis qui inuocauerit nomen domini saluuserit, quia in monte Siō & in Ierusalē erit saluatio, sicut dixit dominus, & in residuis quos dominus uocauerit.

Auctariū. Vt uarias aliorum expositiones praeteream, hic existimo attingi prodigia, quae partim ipso missionis spiritus sancti tempore, partim sequentibus 42. annis ad euerſionem

usque

usque Reip. Iudaicae euenisse leguntur, tam apud Lucam, quam Iosephum Graecum & Hebraicum, Iosippum, Egesippum, Eusebium, & reliquos. Nam hic fit mentio uaporum fumi, seu (ut in Hebræo est) palmarum fumi, quae non obscure significat dispersitas linguas ignis, quae de caelo die Pentecostes missae sunt, sanguinis & ignis, quae in aere aliquoties apparuerunt, antequam Ierolyma à Romanis caperetur, & uers. 31. per ὕσσωπ πῦρ πῆρσιν ecclipsis solis & lunae, quae Christo de cruce pēdente mortales terruit, circiter 42 annos antequam adueniret dies ille magnus, quo dominus marte Titi Vespasiani urbem excidit, oppidanos partim interemit, partim in sempiternum exilium deportauit. Atque hoc uelle uidetur D. Petrus, dum Actorum 2. totam hanc sectionem cum superiore neclit, & quasi eodem pertinentem citat. Versum 32. ad ecclesiae tempora & aduentum Christi pertinere docet Paulus ad Romanos, sed & reliquiarum Israēlis, quibus electi in prophetis, eodem Paulo interprete significantur, Ioel se ueluti explicans meminit.

30 Vaporem fumi.) Eleuationes fumū in sublime at- R. Selomo. tollentes.

31 Conuertetur in tenebras.) Vt pudore suffundat cultores solis.

32 Sicut dixit dominus.) Vbinā uerò dixit? In Deuteronomio, Et uidebunt cuncti populi terra quod ibi dominus inuocabitur super te. Et in residuis. In reliquiis quas superesse faciet. Quos dominus uocauerit, inuitauerit: quod dicitur de iis qui inuitantur ad conuiuium aut ad regis ministerium, de significatione apparatus.

H

30 Et

Abbē ezra 30 Et dabo.) More authorum sacrorum, duabus rebus propositis, posterioris attributa primo loco pertractantur, *psa. 24. ver. 15* postea verò tādē reditus fit ad priorem, ut, Tuus est dies, tua etiam nox, tu præparasti luminare (lunam) & solem, *ios. 24. ver. 4.* & dedi Isaac Jacobum & Esaiim, dedique Esao montem Seir, Jacob autem & filij eius descenderunt in Agyptum. Hoc pacto Dabo, inquit, Sanguinem in terra, in celis autem Ignem & palmas fumi.

31 Sol.) attingit defectionem, quæ solis est in ipsius cum luna coniunctione, qua item luna deficit ruffaque efficitur, nempe cum procul est à capite draconis vel cauda per sex propemodum gradus. Cæterum huiusmodi perpetuo significant bella atque præfagiunt multorum populorum cladem & interitum. Et in residuis sententia repetitur.

32 Quos dominus vocauerit.) id est, decreuerit.

D. Kimhi 30 Dabo prodigia.) Illo tempore editurus sum prodigia ad futuri prænunciationem, prodigia verò erūt In cælo & in terra, sanguis in terra ob maximam internecionem quæ futura est, ignis & palma fumi in cælo, ut sunt fulgura, quæ dum cadunt, comburunt exustione fumum attollente. Hæc verò portendent stragem Gentium, quæ ventura sunt cum Gog & Magog aduersus Ierusalem. Et palmas fumi, columnas fumi. Nam quia palma arbor est procerâ, recta, & æquabilis, illi ideo comparari solet res edita & recta: propterea quæ dixit, palmas fumi de columnis fuliginosis. Sic in scriptis doctorum nostrorum augustæ memoriæ, Ex quo ascendit palma eius. i. fumus eius. Item domus abtinæ præerat operi incensi, nec voluit docere. Missis igitur nunciis adduxerunt operarios Alexandria,

dria, qui norant quidē non minus aromata, quàm illi commiscere, sed nesciebant sursum dirigere fumum ut illi. Horum enim fumus palmizabat, id est, erigebatur & ascendebat ut virga, illorum verò huc illuc deflectebat.

31 Illa porrò fulgura quæ descendunt contra naturam, aut solem qui vertetur in tenebras, & lunam quæ in cruorem, intelligunt interpretes ad literam, quasi hæc prodigia illo tempore re ipsa euentura sint. Talis est sententia Abben ezra scribentis eclipses luminarium portendere bella gravissima. Fiet autem eclipsis luminarium ante aduentum diei domini, nēpe antequam adueniat dies cladis Gog & Magog, atque populorum qui eum comitabuntur. Cuius rei hæc signa præfensiones erunt. Et luna in sanguinem, significatur eclipsis luna. Hæc si uniuersalis fuerit, lunam atram conspicientibus exhibet, alioqui ruffam, cruentam, & quasi sanguinem. Illud est quod ait, Luna in sanguinem. R. Moses ben Maimonis hoc & similia intellexit tropicè de calamitatibus quæ superuenient populis. Prodigia verò quæ enumerauit In cælo & in terra ignem, sanguinem, & vaporem fumi: item, Sol vertetur in tenebras, & luna in cruorem, allegoricè adumbrant afflictiones & prælia, ut supra de locusta, ante eam contremuit terra, moti sunt cæli, sol & luna obtenebrata sunt, stelle retraxerunt splendorem suum. Et infra de exitio Gog & Magog, Sol & luna obtenebrata sunt, & stelle retraxerunt lucem suam. Cæterum iuxta expositionem R. Moses ben Maimonis loco rōi Antequam veniat dies domini, dicendum erat, ubi venerit dies domini. Fieri autem potest, ut dicat calamitatem hanc euenturam Israëlitis, ver

tendāque eis lucem in tenebras, antequam adueniat dies cædis Gog & Magog, qui ascensurus est cum multis populis aduersum Ierusalem, adeo ut expugnet eam & media pars urbis exeat in exilium, quod designatur per tenebras, scribente Zacharia: Non erit lux preciosa & coagulata seu nubila. Dies porro ruinae Gog & Magog est dies domini magnus & terribilis, ut dixit de locusta, quia magnus dies domini & timendus valde. Sol, hoc exposuimus.

32 Et erit omnis qui inuocauerit.) Tū enim in praelio Gog & Magog angustia magna vexabuntur quidem Israëlita, sed exiguo tempore: ut de illa tempestate prædixit Esaias, Abde te (ô ecclesia) ad aliquod momētum, quo usque transeat ira. Tūque plerique Israelitarum interibunt, sancti autem & qui dominum timuerint, re vera liberabuntur. Vt & in eadem prophetia idem testatur. Qui relinquentur in Sion & Ierusalem, ij sancti dicentur, videlicet omnes Ierosolymis ad vitam descripti. unde Omnis qui inuocauerit nomen domini seruabitur, In nimirum qui inuocauerit eum in veritate, ut est in psalmo, Propinquus est dominus omnibus inuocantibus se, omnibus qui inuocāt eum in veritate seu fide, ut sunt reliquia, Quas dominus vocauerit. Illi enim fideliter inuocabunt eum, ipse verò illos vocabit seruos atque amicos suos. Quia in monte Sion. Eò enim conscendent gentes. Et in residuis, euasio erit in reliquiis, Aut vox, Vocauerit accipietur de uocatione magnitudinis & gloria, ut in Ezechiele, Triarios & vocatos adducam aduersum vos, Num. 1. v. 14. & Vocari congregationis sunt hi. Et in Esaiā, Vocabo seruum

seruum meū Eliakim. Ionathan intellexit pro præparare.

CAP. III.

1 Quia ecce dieb⁹ illis & Chal. ^a Quo restituum tempore illo cum conuertero captiuitatē Iuda & Ierusalem, exilia hominum Iuda & habitatorum Ierusalem.

2 Cōgregabo omnes gentes & deducam eas ad vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis ibi, super populo meo & hæreditate mea Chal. ^b In planiciem decisionis iudicij, & ulciscar illos ibi super populo meo.

Ch. ^c Pro mercede meretricia. tionibus, & terram meam diuiserunt.

3 Et super populum meum miserunt fortem, & dederunt puerum pro meretrice, & puellam venderunt pro vino ut biberent.

Toto tempore euangelij quisquis inuocauerit nomen Auctariū. domini saluus erit. Porro sub eius finem se dominus omnes coacturum pollicetur, ut qui nomen suum minimè inuocauerint, sed & veros dei cultores contempserint, aut etiam persecuti fuerint, extremis & exquisitissimis suppliciis afficiat: reliquias quæ huiusmodi despiciat, calumnias & persecutiones surda aure præterierint, atque forti, constantique animo pertulerint, perpetua felicitate beet. Ita quæ sequuntur ad extremum domini diem, quo venturum credimus & speramus ut iudicet viuos & mortuos, pertinēt.

3 Dederunt puerum pro meretrice.) Puerū Israëlitarum commutarunt cum meretrice, vel eum diuendiderunt ut scortum mercari possent, aut ei etiam mercedē pen-

dere. Hieronymus, Posuerunt puerum in prostibulo.

R. Selomo. 2 In vallem Iosaphat.) Descendam cum eis in profunditatem iudicij. Iosaphat, iudiciorum domini.

Lam. 3. ver. 53 3 Miserunt fortem.) וירו hic est sicut וירו & proiecerunt in me lapidem, apud Ieremiam.

Abbē ezra 1 Quia.) Ob hac quæ ipso versu narrantur, existimaverunt plurimi prophetiam hanc de futuro esse dictā, ac fortasse ita est. R. tamen Moses, Inuenimus, inquit, recidisse pauorem domini in omnes gentes finitimas Ierosolymis rege Iosaphat, ac illi obtulisse munera, quinetiam temporibus eius reuersos esse qui maiorū sæculis captiui ducti fuerant.

2 Congregabo.) Alludit ad prælium quo conuenerunt Moabitæ, Ammonitæ, Idumæi cū exercitu supra modum numero aduersum Iosaphat, cui ex Iuda & Benjamin millies millena centum & sexaginta millia strenuorum hominum aderant. Vallis autem Iosaphat est vallis benedictionis, sic enim appellauit Iosaphat.

3 Miserunt.) וירו verbum futuri temporis præteriti loco. Hoc confirmatur è Threnis וירו & miserunt, seu iecerunt in me lapidem. Consentaneum etiam est ut sit præteriti temporis, verum erit de verbis duplicatibus. Quin & inuenimus וירו ל' ad deiiciendum, quod mōstrat ordinem eorum quæ occultum habent he. Et dederunt puerum. Israëlita pro precio meretricis scortationis causa. Et puellam vendiderunt pro vino. pro pretio vini, ut ebrietas una cum scorto vacarent. וונוו enim quouis scripturæ loco in hac sua vulgata significatione sumitur, præter unum hunc וונוו & arma lauerunt, ubi idem sonat quod וונוו arma tua. & enim ascitum est.

1. Reg. 22.
Deut. 23.

1 Quia

1 Quia ecce.) Id implebitur tempore, quo reducam captiuitatem Iudæ & Ierosolymorum, nempe diebus Christi. Meminit autem Iudæ, etiam si cuncti Israëlita reducendi sint, propterea quod Christus erit de tribu Iudæ. Mentionem verò facit Ierosolymorum, quod esset regni caput, quodque illic ineundum sit prælium Gog & Magog. Conuertero. Hebr. ושוב scribitur cum Vau è coniugatione Kal, ut ושוב & tranquillabit dominus deus tuus captiuitatem tuam, de significatione pacationis & tranquillationis. Legitur autem per Iod in coniugatione graui, ut significet reducere.

2 Congregabo.) Tum temporis congregabo omnes gentes: cōgregabo inquam, quia inducam in eorum animos, ut veniant cum Gog & Magog, quod suo vaticinio mādauit Ezechiel, Adducam te in montes Israël. Et deducā te ad vallem Iosaphat. Illic enim hoc certamen inibitur. Hac porrò vallis erat regis Iosaphat, & fortasse ibi ædificarat, aut aliquod opus gesserat, ut propterea nomen eius retinuerit: vicinaque est urbi Ierusalem. Aut etiam vocatur vallis Iosaphat propter iudicium, quæadmodum sequitur, Et disceptabo, seu iudicabor Cum eis. Ita Ionathā intellexit, ad planiciem decisionis iudicij, &c. Et disceptabo cum. Ingrediar in iudicium & disceptationē cum eis, & illos eius arguam, quod exercuerunt in Israël, dum inter eos exularet. Quem disperferunt in nationibus. Titus & copiæ eius, qui vastarunt terram Israelitam disperferunt quæ oppidanos inter gentes.

3 Et super populum meum.) ואל in, hic sumitur pro by super, & sic, Percussit Palestinum ואל super fron-

tem

1. Sam. 17.

tem eius. Miserunt sortem. Iecerunt inter se sortes super
 zach. 2. *Israëlem, ille tuus erit, hic meus. Miserunt, Hebr. ירי, cuius loco dicendam יירי, ex ירות ל ירות ad deiicienda cornua gentium. At propter cōcursum duplicis Iod, detractum est Iod radicale atque reiecta motio in Iod futuri. Significat auctem proiicere: sed ut cum dicitur, proiciam vobis sortem. Pro meretrice, pro mercede meretricia.*

4^d Verum quid mihi & vobis Tyrus & Sidō, & omnis terminus Palestinorū? Nunquid repensationē vos redditis mihi? & si retribuitis mihi, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum.

5 Qui argētum meum & aurū tulistis, & desiderabilia mea pulcherrima intulistis in delubra vestra.

6 Et filios Iuda & filios Ierusalē vēdidistis filiis Græcorum, ut longe faceretis eos de finibus suis.

7 Ecce ego suscitabo de loco, in quo vēdidistis eos, & cōuertam retributionem vestram in caput vestrum.

8 Et vendam filios vestros & filias vestras in manibus filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabæis genti longinque, quia dominus locutus est.

Auctariū.

Vbi dies domini, quo iudicium cum hostibus populi sui initurus

Chald. d Et etiam quid vos estimamini coram me Tyre & Sidō & omnes limites Palestinorum?

Chal. e Vasa desiderij preciosa.

Chald. f Adduco ea a pertē de loco.

Chald. g Tradam filios & filias vestras in manum filiorum Iuda.

Chal. h Quia verbo domini sic decretum est.

initurus est, aduenerit, hæc & simili pathetica oratione cū eis expostulabit, orsus à vicinioribus populis. Quid ō Tyrij, Sidonij, & Palestini mihi repēditis (est enim aposiopes ad designandum iratum animum) responderisne beneficiis, quibus genus vestrū prosequutus sum, cum Iudæis rotam terrā Chanaan ferro flammæque vastantibus, vestræ genti nec vitam nec fortunas ademi, ut soli ex vniuerso Chanaanorum genere superessetis? Sic igitur à vobis male affectus, num de repente de vobis vindictā sumere debeo?

Versu quinto eos dicit diripuisse aurum suum, id est, sibi sacrum & destinatū sanctis vsibus, attingens cladem, qua Babylonij, quorum belli socij Tyrij, Sidonij, & Palestini fuerāt, direpto tēplo ac ædibus nobiliorū, vasa omnia tam aurea, quàm argentea aut Babylonem transtulerunt, aut militibus & συμμάχοις in prædam reliquerunt. Historia extat in Daniele.

Quæ octauo versu dicit de vendendis Tyriis, allegoricè debent ad cruciatus gehennenses transferri. Deinde per hos populos generaliter illos omnes intelligi, qui data occasione affligunt ecclesiam siue proscriptionibus, quæ hic dicuntur venditiones, siue exiliis & cæteris huiusmodi persecutionibus.

4 Nunquid repensationem vos redditis.) Hæc est R. Salomo. repensatio, qua prosecutus est Salomon Hiramum regem 3. Reg. 9. v. 11 Tyri 20 urbibus dono traditis. Cito velociter. Hæc diligentiam & celeritatem facti indicant. Sabæis, filijs Sabæ. Quia dominus locutus est. ubinam? In Genesi, Gen. 9. ver. 25 Seruus seruatorum erit fratribus suis, sic locus intelligitur.

4 Verum quid mihi & vobis? Vaticinatur aduer-

2. Paral. 17. sus Tyrū, Sidonem, & Palestinos, de venturo exilii eorum die, & sanè inuenimus scriptū Palestinos obtulisse regi Iosaphat munus & argentū ponderis, ut ipsius Marte subiectos illos argumentum sit testatissimum. Nunquid vos reprehensionem redditis mihi? Intulīne vobis damnum, ut nunc repēdatis, &c. aut, Incipit sine mihi rependere. ut *Gen. 50. ve. 15* alibi, Reddet nobis malum quod retribuimus ei.

5 Qui aurum meum & argentum meum.) Dederant enim illis reges Iudæ munus aut precium ad suos captiuos redimendos,

6 Et filios.) Quos cepistis in prælio, aut furtim.

7 Ecce ego.) Ipsi reduces erunt, & vos vicissim multabunt.

8 Et vendam.) adiicit ad talionem. Et filias vestras, quæ non prodierunt in aciem. Sabæis, genti remotissimæ, quæ est de regno Sabæ.

D. Kimhi 4 Verum quid mihi & vobis.) Quid mihi & vobis, ut grassari vos oportuerit terram meam, cum vicini essetis, forētque vestrū bene mereri de populo meo. Hoc non modò non egistis, sed potius cum videbatis reges externos expeditionē in eos capere, iungebamini cum eis diripiendi & spoliandi gratia. Jonathan vertit, Quid vos habemini coram me. Terminus, limites appellantur גְּלִילֵי. Nunquid reprehensionē. Repēsatio seu retributio interdū est inchoatio boni, quo alter alterū afficit, aut etiam inchoatio mali, ut, quia repēdit mihi, quia retribuisti nobis, Dicitur præterea de retaliationē boni aut mali, nepe si adiciatur vox retributionis vel mercedis, ut hoc loco, Nūquid reprehensionē mihi redditis. At verò quod mox sequitur,

Si

Si retribuitis mihi, pertinet ad initiū mali. Quid istud, inquit, rei est quia malè facitis mihi? an cogitatis de me vel ciscendo quasi malè de vobis merito? Itāne me erga vos gessi aliquando? Si dicitis, vestra vos sponte mihi nunc mala retribuere (qui enim Israëlitas malè afficit, de me malè meretur, præsertim cum ipsos habeam filiorum loco) mox profecto de repente merita vestra retorquebo in caput vestrum?

5 Qui argentum meum & aurum meum tulistis.) Aurum enim & argentum Israëlitarum meum est. illa enim à me acceperunt dono.

6 Et filios Iudæ. Dū adhuc ipsi essent in terra sua, suffurabimini paruulos & vendebatis eos Græcis, qui deinceps reuerti possēt in terram suam. Aut hæc eò pertinent, quòd, cum Israëlita in exilium abducerentur, aderant hi hostibus & capiebant filios Iudæ, quos Græcis diuenderent.

7 Ecce ego suscitabo eos.) Iterum enim redibunt in terram suam. Quamuis locus exilij eorum remotus est, tamen repetent terram suam siue ipsi, siue nepotes, aut tam ipsi quam nepotes. Ipsi quidem in resurrectione mortuorū. Nepotes verò quia superstites erunt, illo conseruationis tempore.

8 Et vendam.) Quasi diceret, tradam in manū eorum, ut eos diuendere possint Sabæis, qui sunt à terra illorum quam Græci longè remotiores. Sabæis. Hi sunt filij Sabæ, Orientales Meridionales terræ Israëlita, Tyro, Sidoni, & Palestina, & ab his remotissimi.

I 2 9 Cla]

9 Clamate hæc in gentibus, i sanctificate bellum, sufcitate robustos. Accedant, ascendant omnes viri bel-latores.

10 Cōscidite aratra vestra i gladios, & ligones vestros in lanceas, infirmus dicat, quia ego fortis sum.

11 Erumpite & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini, eò fac descendere domine robustos tuos.

Auctariū. Eleganti sarchasmo reliquas gentes ridet Ioël, præsen-ti periculo eripite Tyrios, Sidonios, & Palestinos, si pote-stis, quid illis maneat proclamare per gentes, ut contractis undique auxiliis impediatis decretum domini. Transit i-gitur à vicinarum nationum iudicio ad remotiorum con-demnationem.

R. Selomo. 9 Sanctificate bellum.) Si potestis aduersum me præ-lío decernere.

10 Aratra vestra.) Vox Hebræa sonat quod vernaculè clatras. Ligones. Heb. מִטְרוֹתֵיכֶם Gallicè sarpe.

11 Erumpite.) Rabbi Menahen עִוְשׁוּ putat idem esse quod עִוְשׁוּ properate. Ionathàn transfert congregentur.

Exe. 9. ver. 19 Ego arbitror deduci à, ferrum עִוְשׁוּ compressionis, quod nempe in unum cogitur, vernaculè masse. ubi Tau radi-cale non est.

Eò fac descendere ó domine. Hebr. הַנְּחִתָּה עִ. Ibi in cōgregatione vallis Iosaphat perfringet potentiã tuam.

Sic

Chald. i Preparare qui prælum ineant, prode-ant in apertum fortes.

Chald. k Congregentur & veniant.

Chald. l Confringet il-lic dominus robur for-tium ipsorum. Noster, Ibi occumbere faciet do-

minus robustos tuos.

Sic accepit Ionathan. Haud scio sitne de significatu demis-sionis aut terroris, id est, חַחַח: ut Nun in illo adueniat si-cut apud Danielem הַנְּעֵל, introduxit Danielem coram Dan. 9. ver. 25 rege, quo in verbo נ radicalis non est, sed עַל.

9 Clamate hæc in.) Iam redit ad exponenda verba Aben ezra exercitus illius magni, qui coaluit aduersum Iosaphat. San-ctificate, parate.

10 Contundite aratra vestra.) Hebr. אָתָּה, idem hoc lo-co significat quod in Samuele, vomerem: עִ אָתָּה marram 1. sam. 13. eius. Et ligones. Hebr. מִטְרוֹת falces putatoriæ quibus ramos frondant. Infirmus, roboret se.

11 Erumpite.) cogimini ut עִוְשׁוּ deriuetur à עִוְשׁוּ Septē-trionibus seu vrsæ stellis septem, quæ nunquam distrahun-tur, quòd sint in sphaera extima, & apparèt in terris astate simul ac hyeme. Descendere fac. Hoc vox Hebraïca so-nat. Hæc autem propheta isto sensu ait, Eò demitte ó do-mine robustos tuos angelos. antithesis eius quod dixerat, Suscitate robustos. Illam esse vocis significationem intelli-gi potest è Chaldaea paraphrasi P salmorum נַחַת, Fac descen-dere in sulcos eius pluuiam. & in puluerem נַחַת descensus. 106. 17. ver. 16 Iaphet sic interpretatur, Ibi confringet dominus robustos 2. sam. 22. tuos ó hostis, qui ades, ut, וְנַחַתָּה עִ & confringetur arcus a-beneus.

9 Clamate hæc.) Pracone veluti trãseunte ad eos & D. Kimhi sollicitante ut ineant pugnam aduersus Ierosolymitanos. Sanctificate, preparate, ut sanctificauit dominus Iesse 1. Samuel. 16. & filios eius.

10 Conscidite aratra vestra in gladios.) In instru-menta bellica. הַאֲרוֹתֵי אֵם autem sunt marra quibus fodiunt

⊕ **פִּלְסוֹת** falces quibus ramos præscindunt. Cuncta, inquit, instrumenta ferrea conuertite in instrumenta bellica. Graue enim erit hoc praelium. Porro de tempore pacis, quæ hoc præliū subsequetur, in vaticinio Esaiæ locutio his verbis conuertitur, Et contudent gladios suos in marras, & lanceas suas in falces putatorias.

Esa. 2. ver. 4.

Iob. 9. ver. 9

11 Erumpite. **שִׁבְעָה** idem quod cōgregamini, à quodam sydere & collectione stellarum, cuius mētio fit in libro Iob **שִׁבְעָה** pleiades, arcturum & orionem, &c. Sic transtulit Ionathan, Congregentur & veniant. Et congregamini, **נִקְבְּאוּ** imperatiuus est completus cum Nun coniugationis. Descendere fac, **הִנְחָה** descendere fac ex Chaldaea paraphrasi, ut Genes. 12. Et descendit, Chaldaeus habet **הִנְחָה**. Robustos tuos. angelos, quo modo, Angelis suis mandauit de te, ut seruent te in omnibus viis tuis. & De celo pugnauerunt stellæ, de viis suis dimicauerunt cum Sifara.

Esa. 9. ve. 11.

Iud. 5. ver. 20.

12 ^m Consurgant & ascendant gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo vt iudicem omnes gentes in circuitu.

13 ⁿ Mittite falces, quia muturauit messis, venite & descendite, quia plenu est torcular: Exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum.

14 ^o Populi, populi in valle decisiois, quia prope est

Chal. ^m Veniant in publicum in planiciem decisiois iudicij, quia ibi reuelabor vt iudicem, &c.

Ch. ⁿ Extendite in eos gladium, quoniam appertuit tēpus finis eorū, descendite, triturate cadauera fortium eorū, iuxta calcationē, qua cōculcatur in torculari, effundite sanguinem eorum, dies

dies domini in valle decisiois.

15 Sol & luna obtenebrati sunt, & stelle retraxerunt splendorem suum.

16 Et dominus de Siō prugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam: Et mouebuntur cæli & terra, & dominus spes populi sui, & fortitudo filiorum Israel.

Chal. ^g Fulcrum populo suo, & auxilium Israëlitis.

Versu decimotertio assignatur causa, propter quā dominus tempore apud se destinato, & præfixo proditurus sit in iudicium viuorum & mortuorum. Nempe quoniā tum cōpleta erit mensura iniquitatū omnium, & eo usque crescet hominū malitia, vt dei patiētiam vincat. Hæc omnia fuse explicantur 14. cap. Apocal. Porro ex cap. 13. Matt. messis tēpus est consummationis sæculi, messores verò Angeli, quos hīc iubet Christus (hac enim sectione loquens inducitur) falcē immittere in maturas segetes seu messem. Versu decimoquarto reticētia vsus subtricit verbum Adeste, vel simile, mea quidem sentētia. Abben eʒra subaudit Cadent. 15. & 16. iudicij acerbiter per profopopeiam, solem, lunam, stellas denique omnes sentiētes facit, quo sensu supra semel capite primo, atque iterum capite 2. eclipses lucentium syderum omnium protulit. Sic Christus in Evangelio cum de eodem die loqueretur. Virtutes, inquit, cæ-

quoniam multa est malitia eorum.

Chal. ^o Exercitus, exercitus in planiciem decisiois iudicij, quoniā vicinus est dies qui venturus est à cōspectu domini, in planiciem decisiois iudicij.

Ch. ^p Resonabit, & de Ierusalem extollet verbum suum.

lorum

1. Thes. 4.
Math. 25.

lorum mouebuntur. Postea, Dominus de Sion, hoc est, piorum omnium cœtu, qui eum in aère, ut Paulus habet, circumfundent sententiam cōdemnationis terribilem, Ite maledicti in ignem aeternum, pronuntiabit. Suis verò tanquã lux clarissima affulgebit, ne eos diei infœlicitas & caligo absorbeat.

R. Selomo 13 Mittite falces.) Educite gladios ô vos qui proficisci-
mini missione mea perditum gentes. Quia maturauit
melsis, hoc est, aduenit tempus earum. Ideo autem compa-
rat rem messi, quia fruges metunt falcibus, ubi plus satis
maturuerunt. Venite & descendite, quia plenum est
torcular, botris: adeste igitur & calcate eos. Significat ex-
pletam esse mensuram iniquitatis eorum. Descendite.

Hebr. 𐤇𐤇 significat subigere & dominari: ut in Genesi,
Gen. 1. 28. 𐤇𐤇 Et dominamini piscibus maris. Exuberât torcularia.
Sonitus supereffluentium torcularium & humorem
effluentium in medium lacum, qui est ante torcularia,
exauditur.

14 In valle decisionis.) ubi decisio iudicij veri. Sic con-
uertit Ionathan in planicie decisionis iudicij.

15 Retraxerunt splendorem suum.) Intrò miserunt
lucem suam.

16 De Sion rugiet.) Iniuriarum causa, quas intulerunt
fioniis. Et mouebuntur cœli & terra, vindictam su-
met de principibus sublimibus, principibus populorum, de-
inde de populis ipsis. Spes, vox Hebræa propriè à tegendo
& tanquam hospitando denominationem recipit, vernacu-
culè Heberger.

Abbè ezra 12 Confurgant.) 𐤇𐤇𐤇 suscitentur, ut paulò suprâ, Su-
scitate

scitate robustos, ubi eadem vox.

13 Mittite falces.) locutio tropica. scribitur enim Am-
monitas & Moabitas delensisse habitatores motis Scir, & 2. Paral. 10.
planè mactasse eos, postea verò se mutuis vulneribus ex-
tinxisse superstitie nemine. Exuberant. Metaphora. Vo-
catur autem vallis decisionis, quòd consumptio eorum at-
que concisio facta sit. Qui verò Iosaphat interpretatur,
quòd dominus iudicet eos, sequitur sensum mysticum. Ra-
tione enim litera cōsentaneum quidem est, ut homo appel-
letur nomine conditoris sui, veluti Petra, Saddai seu Præ-
potens, sed non ut deus nomen hominis sortiatur, ut proin-
de exposuerim Salomonem in Cantico canticorum pro no-
mine profano.

41 Populi, populi, cadent. Quia prope est dies do-
mini.) ut ulciscatur eos.

15 Obtenebrati sunt.) super eis, uti antea, antequã ve-
niret dies domini.

16 Dominus de Sion rugiet.) Tonitru ingēti, ut vox Psa. 77. 7c. 19
tonitru tui in sphaera. In quam sententiam dominus audi-
re fecit exercitum Syrorum, &c. Et ita contigit iuxta il- 4. Reg. 7. 7. 6
lud, Dedit dominus insidiatores, &c. Et mouebuntur. 2. Pa. 20. 7. 19
Tropica elocutio, omnes quidē pauebunt, ad dominus præ-
stabit robur populo suo, iuxta illud P salmi: Dominus for- Psa. 29. 7c. 11.
titudinē populo suo dabit, ut illic explicauimus. Per SIO,
ut ipsemet exponit, Ierusalem intelligitur.

12 Confurgant.) Hac sunt perspicua. D. Kimhi

13 Mittite falces.) Comparat gentes illas frugibus quæ
maturuerunt, & ad quas demetēdas, ut quispiam falcem
immittat, tempus fert. Similiter tempus adest, ut hæ gen-

tes ferro hac in valle pereant. Venite & descendite. descendite in hanc vallem est. est enim velut prælum racemis plenum quos quidem calcare oporteat. Sic o Israëlita, conculcate illas gentes in hac valle, & in eas ense educite. Exuberant torcularia. Adeo enim plena sunt, ut effluat vinum per ipsorum superficiem, atque è superioribus partibus decidat. Est autem metaphora de fuso sanguine. Præterea tempus est ut moriantur, quoniam multiplex est malum eorum, quod exeruerunt in Israëlitas tam ipsi, quam ipsorum maiores.

14 Populi, populi.) Repetitio ad auxesim sententia. In valle decisionis. Ibi enim gentes concidentur ac comminuentur, aut quia ibi decideret dominus, statuetque de iudicio earum, quemadmodum vocauit illam vallem Iosaphat, id est, iudicij domini. Ac sanè Ionathan vertit vallem decisionis, planitiem diuisionis iudicij, ut & trāstulerat vallem Iosaphat.

15 Sol & luna obtenebrati sunt.) obscurati sunt illis, sed id supra exposuimus.

16 Dominus de Sion rugiet.) Illic enim in Ierusalem est diuinitas eius, ac inde veluti rugiet, dabitque vocem suam aduersum eos, & ad ipsius vocem contremiscent celi & terra, quæ omnia allegoricè intelligi debent.

Exe. 38. & 39

Zach. 14.

Etiā, inquit, terræ motus erit die illo in terra Israël, ut constat ex vaticiniis Ezechielis & Zachariae. Et dominus spes populi sui, præfidiū ab iis gentibus, atque ad eò terra motu, ne eis noceat.

17 Et scietis, quia ego dominus deus vester, & habi-

Chal. r Collocavi diuinitatem meam in Sion

tans

tans in Sion, in monte sancto meo. Et erit Hierusalē sancta, & alieni non transibunt per eam amplius.

18 Et erit in die illa, stillabunt montes mustū, & colles fluent lacte, & omnes riui Iuda ibunt aquæ, & fons de domo domini egredietur, & irrigabit vallem Sittim.

19 A Egyptus in desolationem, & Idumæa in desertum perditionis, pro eo quòd iniquè egerint in filios Iuda, & effuderint sanguinem innocentem in terra sua.

Confecto Antichristo, & sectatoribus eius in æternū exitium præcipitatis, pij recepti in æterna tabernacula certò intelligēt & re ipsa experientur, quòd non nisi anigmaticè & per fidem antea sentiebant, dominum deum suum esse, ac cum ipsis sempiterno æuo habitaturū, in Sion monte sancto suo, monte illo magno & edito, in quo vidit Ioannes ciuitatem sanctam Ierusalem, descendentem de cælo à deo, habentem claritatem dei, & lumen instar iaspidis, aut chrystalli, in qua quicquid erit, sanctitas erit. Externi enim & profani, qui alieni sunt à domino, non ultra per eam transibunt, ut & testatur Zacharias.

Apocal. 21.

Zach. 14.

Versu 18. venustis tropis abundantiam rerum omnium quæ in illa Ierusalem seu ecclesia triumphanti futura est, describit. Omnia illic læta erunt & suauia. Tanta iucunditas, ut cum ea nunquam deinceps mæror aliquis commiscendus sit. Tanta copia pascuorum & fœtatum omnium (sic

K 2 electos

electos adumbrat) ut veluti in lac montes colliquefiant. Fons de illa domo scaturiet, fons, inquã, aqua salientis in vitam aternam (qua est diuina & celestis beatitudinis communicatio largissima) irrigans vallem Sittim seu spinarum, nos Christianos, qui in hac lachrymarum valle eramus aliquando ingemiscetes, grauati, superindui cupientes, ut absorberetur quod mortale est a vita illa iugi & perenni, qui est fons immortalitatis amplissimus, de quo etiam Iohannes Apocal. 7. sic scribit: Agnus qui in medio throni est reget illos, & deducet eos ad vita fontes aquarum, & absterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum.

Versu 19. Hac celesti domo reprobos excludit, Aegyptios & ceteros, qui 11. cap. Apocal. πνθμαλινός, ut ille loquitur, composuerunt ciuitatem magnam diaboli. Sunt qui hac intelligant de statu ineuntis ecclesiae post Christi in caelos ascensionem, ut referantur ad illud, Et effundam spiritum meum, &c. Atque ita illis montes sunt Apostoli, Apostolicique viri. Mustum & lac euangelium: mustum robustis, lac paruulis, ceteraque eodem modo.

R. Selomo. 18. Riuos.) ריבא proprie locus per quem fluunt aqua. Et irrigabit vallem Sittim. Iuxta literam irrigabit planiciem Sittim, ex allegoria expiabit iniquitatem Pehor.

19. Aegyptus & Idumaea.) Iunxit eos inter se ad uolitionem. Constat enim, quod absque Aegyptijs non superstes fuisset Idumaeus. Dictum enim est, Sex menses sedit Ioab, quousque excidisset omnem masculum in Idumaea, & paulo post, Fugit uero Adad & Idumaei homines, nactusque est Adad gratiam coram oculis Pharaonis, &c. Adad autem audiuit Dauidem obdormisse cum patribus suis, &c.

& postremo, Factique sunt hostes Salomonis. statuit itaque dominus utrunque perdere. Pro eo quod iniquè egerunt in filios Iuda. ob iniuriam quam Iudaeis intulerunt. Fuderunt enim illorum sanguinem.

17. Quia ego dñs deus uester habitans in Sion.) Si Abbẽ extra quidẽ obseruarint legem domini. Talia sunt uerba Zachariae, Habitabo in medio rui. & sub finem: Si audiendo audieritis uocem domini, tum implebuntur haec omnia.

Zac. 2. uer. 14
Zach. 6. uer. 15

18. Stillabunt.) Fluent, metaphoricòs, sicut oleum de sili ce petrae. Et omnes riuus, loca fortia, nec ea multa.

Deut. 23.

19. Aegyptus & Idumaea.) Haec regiones deuastatae sunt imperatore Nabugdonozore. Neque Aegyptus, quae hodie extat, illa est antiqua.

17. Et erit Ierusalem sancta.) Sicut sanctitas quae prohibita est profanis. Et alieni non transibunt per eam. ut ultra illius habitatoribus malè faciant, uti ad hunc usque diem fecerunt. Quinetiam fieri potest, ne ingrediantur externi Ierosolymam, quod magni facienda sit futuris temporibus sanctitas eius. Ac quemadmodum templi ingressus interdictus est uel Israëli, sic tota ciuitas erit sancta, ne in eam aditus externis cuiuscunque tandem gentis & nationis pateat.

D. Kimhi

18. Et erit illo die.) Tempore illo, postquam illic gentes perierint, summa erit Israëli felicitas. Ceterum bonum, quod illis euenturum est in promptu absque labore & fatigatione, comparat montibus, qui stillant musto: & collibus, qui abundant lacte. Fluent lacte, pra abundantia fluxus & destillationis abibunt lac. Attribuit autem abitionem collibus seu fluxum, etiam si lac ipsum sit quod abeat

& defluat. Simili tropo dixit riuos abituros aquas, tribuens abitionem alueis. Hic loquendi modus extat in Iere-
 Iere. 9. ver. 18 *mia, Descenderunt oculi nostri lachryma. Sunt autem*
 אפיקים (quos riuos vertimus) valles per quas aqua fluunt.
 Et fons de domo domini egredietur. Hoc ad lite-
 ram debet intelligi, quemadmodum scriptum est in Eze-
 Eze. 47. *chiele. Et irrigabit vallem Sittim. ut in Chaldaea pa-*
 raphrasi, Planiciem Sittim. Vallis enim appellatur ברה,
 Ge. 26. ver. 19 *sive aquas contineat, sive non, ut, Et foderunt pueri Isaac*
in ברה valle. Sic in scriptis doctorum nostrorum, Qua ha-
bitat in ברה valle. Magnificus porrò doctor Saadia expo-
nit vallem Sittim Iordanem, quòd Iordanis sit in vicinia
loci, qui vocatur Sittim, eum propterea illi iungens.

19 Aegyptus.) Aegypti meminit & Idumæa, Aegy-
 pti quidem propter Ismaëlitas (qui hodie Saraceni aut
 Turca dicuntur) Idumæa verò ob imperium Romanum.
 Hæ enim nationes duæ sunt, quæ potentia valent his iam
 multis annis, eruntque ad redemptionis usque tempus.

Dan. 7. ver. 7 *Acea est bestia quarta in Danielis visionibus. Memi-*
 nit igitur Aegypti propter Ismaëlitas, quoniam uxor Is-
 Gen. 21. ver. 21 *maëlis fuit Aegyptia, quia dictum est, Et accepit illi ma-*
 Gen. 16. ver. 1 *ter uxorem de terra Aegypti. Similiter mater eius Agar*
Aegyptia. proindeque reuocauit gentem hanc ad genus
Aegyptiorum. Idumæa verò propter imperium Roma-
 Esa. 34. ver. 1 *num: & sic fecit Esaias sectione, Accedite gentes, quæ ac-*
cipi debet de excidio Romanorum, ut etiam illic exposui-
mus. Cæterum istud dicit, quia Romanum imperium ma-
gna ex parte Idumæorum erat, & quamquam cum illis
commixti essent plurimi alij populi, ut & confusio popu-
lorum.

lorum insignis est in Ismaëlitarum imperio, denominatio
 tamen sumpta est præcipua ex parte. Deinde * Caesar Idu-
 meus erat, quemadmodum & reliqui Imperatores, qui ab
 eo Romæ fuerunt. Hæ autem nationes duæ pessimè meri-
 tæ sunt de tribubus Iuda & Benjamin. Diuturno enim
 eas oppresserunt exilio, illarumque sanguinè, quasi aquam
 humi fuderunt. Prætereà Idumæi, quibus intelligimus Ro-
 manum imperium, diruerunt templum secundum armis
 impij illius Titi, qui earum fudit sanguinem, & ipsas in
 exilium inter populos sparsit. De quo quidem exilio nostro
 versiculus iste dictus est, & ob id non nisi Iudæ mentio-
 nem facit. Si quidem decem tribus quas transtulit Assy-
 riorum rex, & quæ non redierunt ad hunc diem, nūquam
 redactæ sunt in duarum harum gentium dominatum. In-
 nocentem. Hebr. נקיא scribitur per א, ut in Iona: Ne
 des super nos sanguinem נקיא innocentem. quasi sit de nor-
 ma quiescentium Aleph, ut נביא vates, נשיא princeps. In
 terra sua. pronomen sua, tam ad filios Iuda, quàm ad A-
 gyptios & Idumæos referri potest.

20 Et Iudæa in æternum Chald. Et quorum san-
 habitabitur, & Ierusalem guinè vindicaui ex po-
 in generationem & gene- pulis, rursus vindicatu-
 tionem. Et mundabo san- rus sum, ait dominus,
 guinem eorum (quem) nō qui collocauit diuinita-
 mundaueram, & dominus tem suam in Sion.
 commorabitur in Sion.

Conclusio libri per antithesin. Aegyptus peri-
 bit, at Iudæa sempiterna aternitate perfruetur. Nā mun-
 dabo sanguinem eorum, quem non mundauit, hoc est, ut

videtur Hieronymo, eos qui antea Tyriis Ægyptiis, & reliquis nationibus impiis fontes videbantur, in fontes declarabo. Alteram expositionem Hebræi recentiores proferunt. Potest etiam interpretatio sumi è capite 25, 35, 51, & 65, Esaiæ, Fugiet dolor & gemitus, & absterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum. Placet etiam Hebræismum eum esse quem explicauit Chaldaeus, ut Mundare hoc loco, sit vindicare & ulcisci. Vindicabo sanguinem meorum, quem huc usque impiorum libidini reliqueram, etiam si quotidie ad me conclamarèt, Quousque tandem domine non vindicas sanguinem nostrum & cetera, quæ in eam sententiam extant in Apocalypsi Iohannis. Coronis, quæ vaticinium suum claudit, miræ est consolationis. Dominus commorabitur in Sion, illicque perpetuò erit, nec illinc unquam, ut antea cum populum suum libidini impiorum permetteret, ac illi impunè ferrent, discessurus est.

R. Selomo 21 Et mundabo sanguinem eorum, non mundavi.) Etiam si purgauero eos à reliquis transgressionibus, quæ in manu eorum sunt, & à malis quæ commiserunt in me, tamen sanguinem filiorum Iuda ab eis non abstergam. Ecquãdo verò istud? Tempore quo deus Opt. Max. habitabit in Sion.

Abbè ezra 20 Et Iudæa in æternum habitabitur.) Siquidem non variauerit os domini, diuina maiestas halitabit in medio eius. Ita enim clausit librum suum. Ceterum uniuersa mala quæ intulerunt gentes Israëlitis, remittet dominus neq; exiget. Miserationes enim eius supra omnia eius opera, & cruorem eorum quem fuderunt (non enim ei est redemptio) minimè mundabit.

20 Et

20 Et Iudæa.) Ægyptus & Idumea vastabuntur, nec D. Kimhi manebunt in perpetuum. at Iudæa perpetuò habitabitur.

21 Et mundabo.) Auro & argento, quòd ab eis cæperant, emundabo gentes. Hæc enim etiam Israëlita recipièt ab illis futuris temporibus, & spolia eorum inter se diuident. At sanguine eorum quem fuderunt, non emundabo eos, sed anima pro anima dabitur, adeò ut illum aut qui fuderunt, aut posteri, luant. Nulla enim numerata pecunia animas suas redimere poterunt ab hac cæde. Jonathan coniūxit sensum τὸν Sanguinem eorum cum & mundabo. Nam ita reddit: Quorum sanguinè vindicaui de populis, denuò vindicaturus sum, ait dominus qui collocauit diuinitatē suam in Sion. Et dominus cōmorabitur in Sion. Sensus eius refertur ad id quod supra dixerat, Et Iudæa in æternum habitabitur. Et dominus habitabit in Sion, In perpetuum similiter, quoniam in omnem æternitatem habitatio eius erit in Sion, ubi eò semel redierit tēporibus Christi. Ita finiit Ezechiel vaticinium Exc. 48. v. 35. suum, Nomen urbis ab eo die, Dominus ibidem.

Deo laus, honor, & gloria.

✿ FINIS COMMENTARIO-
rum & Chaldaea in Ioëlem paraphrasis, quate-
nus ab Hebræo differt, G. Genebrardo
interprete.

